

Beteckning: _____

**Institutionen för humaniora och
Samhällsvetenskap**

**EN JÄRNRINGS FÖRBANNELSE
EN STUDIE I RELIGIONSHISTORIA OM EN
RING FRÅN GÄSTRIKLANDS VIKINGATID**

Ulla Sundström
06 2006

Religionsvetenskap E 20p

Religionsvetenskap
Examinator: Jari Ristiniemi Handledare: Olof Sundqvist

EN JÄRNRINGS FÖRBANNELSE

EN STUDIE I RELIGIONSHISTORIA OM EN RING FRÅN GÄSTRIKLANDS VIKINGATID

Författare: Ulla Sundström, Högskolan i Gävle Institutionen för vård- humaniora och
Samhällsvetenskap Juni 2006

ABSTRAKT

Mitt syfte med denna studie av Häckelsängsringen är att ta reda på om den verkligen är från vikingatiden samt om den har haft en eds-, rit- eller kultfunktion? Finns det någon vikingatida kult i området som kan komma i fråga när det gäller denna "mystiska ring"? Till min hjälp har jag tagit litteratur som talar om ringar och eder till exempel de Isländska eddorna. För att se om det finns en vikingatida kult i området har jag besökt Hamrånge socken, både själv och tillsammans med arkeologer. Jag har studerat läns museets faktarum och fornminnesregistret. I fornminnesregistret har jag hittat platser såsom en reliklund med mycket gamla lindar, en tänkbar offerkälla, en stenlagd cirkel som kan vara en tingsring samt att i närheten finns ett område som på gamla kartor kallas Lundåker, en tydlig odling av hassel. Allt detta sammantaget tyder på en vikingakult i området. Järnringen har krokar på insidan och dessa har jag försökt att tolka. Det jag kommer fram till är att dessa krokar kan symbolisera olika saker beroende på vad man skulle ha den till för stunden. Det finns ett tydligt mönster som visar ett vikingaskepp mellan två krokar. Krokarna i sig själv anser jag symboliserar eldstål och dessa tillskriver jag vikingaguden Tor.

Nyckelord: Järnåldern, amuletringar, järnring, eldstål, vikingaskepp.

Keyword: The Iron Age, Amulet ring, Iron ring, fire steel, Viking ship.

1 INLEDNING	5
1:1 Syfte och frågeställning	5
1:2 Metod och avgränsning	5
1:3 Järnåldern	6
1:4 Terminologiska problem över gränserna	6
1:5 Källkritik	6
2 BAKGRUND	7
3 RINGENS UTSEENDE	8
3:1 Häckelsängsringen tas ur montern	9
3:2 Närmare studier av Häckelsängsringens lilla ring.....	9
3:3 Närmare studier av Häckelsängsringen.....	10
3:4 Den lokala fyndkontexten	11
4 VIKINGATIDA GÄSTRIKLAND	11
4:1 Hamrånge socken och ortnamn.....	12
4:2 Byindelning i vikingatiden	15
4:3 Geografin där ringen återfanns.....	15
4:4 Vi ett Hednavi?	16
4:5 Nyttberget.....	17
4:6 Nöttesvearna	17
5 JÄRN I KULTSAMMANHANG	17
5:1 Kråknäs järnet	18
6 EDER.....	18
6:1 Ringars betydelse i vikingatiden	19
6:1.1 Amuletringar i Eddadikter	20
6:1.2 Smeden Volund.....	20
6:1.3 Amuletringar i Sagolitteraturen	20
7 AMULETTRINGAR OCH ANDRA RINGAR I SVERIGE OCH ÖVRIGA NORDEN 21	
7:1 Uppåkra ringen	22
7:2 Ringen från Borg	22
7:3 Runristade ringar	22
7:4 Bukarest ringen - Pietroassaringen	22
7:5 Forsaringen	23
7:5.1 Varifrån kommer Forsaringen?	25
7:5.2 Där om tvista de lärde	25
7:6 Delsboringen	26
7:7 Varifrån kommer runorna.....	27
8 BILDSTENAR	28

8:1 Tängelgårdastenen.....	28
8:2 Fardhems kyrka.....	29
8:3 Hunningestenen	29
9 BRONSFIGUR.....	29
10 BILDEN AV TOR	30
10:1 Torskulten.....	30
11 DISKUSSIONSTANKAR.....	31
12 SAMMANFATTNING	35
13 VIDARE FORSKNING	36
14 LITTERATUR OCH REFERENSLISTA	36
14:1 Källor on line.....	38
Bilaga 1	39
Bilaga 2	39
Bilaga 3	42
Bilaga 4 Karta 2.....	42

1 Inledning

När jag arbetade som utställningsassistent på Läns museet i Gävle hösten 2005 såg jag en mycket annorlunda järnring som fick mig att tänka på Forsaringen en järnring, som jag studerade och skrev en del om när jag läste både historia och vikingareligion. Den "nya ring" som jag såg kallas Häckelsängsringen. Den sägs vara från vikingatid. Den "hittades" redan 1887 av en bonde tillsammans med andra föremål. Det finns inte mycket skrivet om denna ring. Bara 4 sidor i en uppsats/ärkeologirapport skriven 1920 nästan 40 år efter det att ringen återfanns. Hade ringar ett samband med en kult till en specifik gudom i detta område? Kanske kan jag med min studie av denna ring hitta en förklaring eller delförklaring till ringars funktion eller mening.

1:1 Syfte och frågeställning

Mitt syfte med denna studie av Häckelsängsringen är att ta reda på om den verkligen är från vikingatiden samt om den har haft en eds-, rit- eller kultfunktion? Finns det någon vikingatida kult i området som kan komma i fråga när det gäller denna "mystiska ring"?

1:2 Metod och avgränsning

När jag tittade på ringar genom historien ser jag att ringen som symbol är använd i många kulturer och att ringar har olika innerbörd mycket beroende på storlek och material. Jag har begränsat mina studier till eds- rit- kult- ringar. Jag har sökt ringar som kan ha används till ed-, rit-, och kult i Östnorden. I Baltländerna är det bara från Daugmale en fornborg i Lettland som jag hittat en figur med en ring som kan ha haft rit-, kult- eds funktion. (Bronzfiguren) Min metod är textstudier. P Wikberg (1938 red) bok om Hamrånge är en viktig källa för mig. Arkeolog H Rydhs (1920) rapport som skrevs nära 40 år efter att ringen hade upptäckts, samt tidningsartiklar och studier som avhandlar ringar och eder på tyska och isländska. S Brink (1996) har mycket att berätta i sin tolkning om Forsaringen – Nordens äldsta lagbud. Jag har också läst mycket av de isländska sagorna samt dikter ur den äldre Eddan (800-1000 tal) och Snorres Edda (1220-tal) för att hitta texter som har med ringar och eder att göra. När det gäller texterna kommer jag att diskutera texternas efter deras religionshistoriska källvärde i ett särskilt kapitel. Även bildstenar har jag studerat för att hitta edsringar som symboler. Jag har besökt läns museet vid ett flertal tillfällen för att studera ringen i sin monter. Jag fick efter visst förhandlande ta ut Häckelsängsringen ur dess monter och studera den tillsammans med museets personal. Jag fick även tillåtelse att fotografera den "magiska" ringen, dessa fotografier har visat sig vara ovärderliga har jag upptäckt i efterhand. Jag har också skickat ut förfrågningar om ringen och dess udda utseende till forskare och arkeologer över landet som vänligen har svarat på mina frågor. Tidsmässigt avgränsar jag mig till järnåldern – vikingatid.

1:3 Järnåldern

Namnet järnåldern kommer från att man nu började tillverka vapen och verktyg av järn. Det är svårt att säga när järnåldern tar slut eftersom vi fortfarande använder järn i dagens samhälle men man brukar säga att den tar slut i Norden ca 1050 e kr då det vi kallar medeltiden tar vid.

Vikingatiden, som är den sista delen av järnåldern, varade mellan 800 e kr - 1050 e kr.

1:4 Terminologiska problem över gränserna

När jag ställde mina frågor om denna ring kallade jag den för eds-, kult- och ritring. Det uppstod då ett språkproblem, termen edsringar är inte känt hos arkeologer. Dessa talar med ett gemensamt ord om amulettringar när de menar mycket stora ringar. Religionshistoriker använder termen edsringar om dessa stora ringar. Den danske arkeologen C J Thomsen införde 1836 termen "edsringar" i samband med en rad olika ringar som han på grund av deras storlek inte ansåg ha en praktisk funktion.¹ Jag ser ett problem när religionshistoriker och arkeologer använder olika termer men menar samma typ av föremål nämligen ringar av modell större utan att direkt ange storleken. Därför väljer jag att i fortsättningen av min uppsats använda mig uteslutande av amulettring när jag beskriver ringen/ar av modell större.

1:5 Källkritik

Material på poesi och prosa som nedtecknades på Island eller ibland Norge under hög- och senmedeltiden omtalar ganska ofta svenska förhållanden och borde rimligen kunna användas till någonting; frågan är bara till vad. Där de omtalar historiska förhållanden som ligger längre än något sekel tillbaka är de svåra att lägga till grund för en historisk rekonstruktion. Det är inte heller säkert att de kan användas för att belysa kulturella och geografiska förhållanden i Sverige i författarnas samtid eftersom det trots allt var en bra bit mellan Island och Sverige. Förvisso kan de fornvästnordiska texterna utnyttjas för att analysera omvärldens syn på medeltidssvenskarna, men det blir en ganska mager reträttpost.

Problemen blir än större då man betänker att framför allt det poetiska stoffet ofta är odaterbart. Eddadiktningen har åkt fram och tillbaka i tiden allteftersom de filologiska greppen och trenderna skiftat. För närvarande tycks den stora massan av eddadikter höra hemma i tiden efter kristnandet i Norden, vanligen på 1100- och 1200-talen. Dikter som *Hávamál*, *Rígsthula* och *Bjarkamál* placeras av försiktiga moderna filologer långt efter den vikingatid där de tidigare troddes höra hemma.

Det finns emellertid en kategori som fortfarande ses som användbar för äldre nordisk och i någon mån även svensk historia. Det gäller skaldediktningen. I de isländska sagorna, inte minst hos klassikern Snorre Sturlason², citeras dessa skaldeverser flitigt och används ofta som en sorts stöd för det saga skrivaren berättar.

¹ Brink Stefan 1996: 42f

² Mer om Snorre Sturlarsson se bilaga nr 3

I den fornskandinaviska religionen är det viktigt att skilja på olika källmaterial och dess historiska värde. Jag försöker återge en enkel översikt av källmaterialet. Börjar då med det autentiska materialet, det vill säga de direkta källorna såsom runskrifter, fornisländsk poesi, den poetiska eddan, skaldediktning, teofora ortnamn, hällristningar och arkeologiskt material³. Jag försöker här ta upp texterna i någorlunda kronologisk ordning. Den äldre Eddan även kallad "Den poetiska Eddan" består av muntligt traderade sånger som härleds till förkristen tid och är nedtecknade av okända författare. Det främsta manuskriptet till "Den poetiska Eddan" är Codex Regius från ca 1270. Den är i sig en avskrift från ca 1220. Sedan finns det indirekta källor som är skildringar av eller berättelser om olika händelser som författaren inte själv bevittnat utan till exempel beskriver utifrån en hörsägen. Där placerar jag Snorres Edda även kallad "Den prosaiska Eddan" och sagalitteraturen. Som jag ser det var Snorres syfte med att skriva Eddan var att bevara en muntlig tradering på Island, men också Islands historia. De båda Eddorna är till formen och stilen mycket olika men innehållet visar ändå på en sammanhängande föreställningsvärld och kosmologi. Mer indirekta källor är även Saxo Grammaticus som är dansk medeltidslitteratur. Adam av Bremens skildringar placerar jag i denna grupp därför att den klassas i högsta grad som missionslitteratur. I Adam av Bremens skildring av Gudarna i templet i Uppsala så är det en andrahands information som han fått. Han har själv inte varit närvarande och sett hur gudabilderna var placerade eller sett hur de såg ut. Jag anser att Adams skildring snarast kan läsas som ett uttryck för hur kristna lärda personer såg på den förkristna religionen. Adam skriver på uppdrag av biskopen och då är det naturligt för honom att beskriva den förkristna religionen så vulgär och hedniskt som möjligt för att rättfärdiga den kristna missionen. Jag försöker att välja samma översättare i den mån det är möjligt. Detta innebär att det mesta av den Isländska sagalitteraturen är Hjalmar Alving's översättning från 1938 men jag använder tryckningen från 1986. Det finns senare översättningar men det är inte lika många av sagorna är av samma översättare. Översättningen av Njals saga står Ingegerd Fries för. Den poetiska Eddan är översatt av Erik Brate. Snorres Edda är översatt av Karl G Johansson och Mats Malm. Jag har även Björn Collinders översättning endast som ett komplement då den inte innehåller hela Eddan.

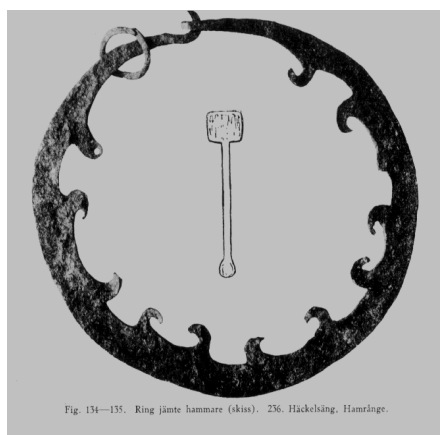
2 Bakgrund

Det finns som sagt inte särskilt mycket forskat om Häckelsängsringen, egentligen bara arkeologen Hanna Ryds rapport som är skriven närmare 40 år efter det att ringen hittades. Denna rapport är endast 4 sidor lång och ger en enkel berättelse om Häckelsängsringen. Arkeolog Erik Bellander har bara kommenterat denna ring och bekräftat Rydhs datering i Gästriklands kulturhistoriska förenings meddelande utgiven 1938. Någon egen forskning på eller om ringen bedrev han inte. Detta är allt vad jag funnit om Häckelsängsringen i den tidigare forskningen. Däremot finns det en uppsjö av forskning på diverse ringar av annat slag. Arkeologer, filologer, runologer, historiker och jurister har i omgångar studerat tillexempel Forsaringen med olika

³ Hultgård Anders, 1996 Fornskandinavisk kult- finns det skriftliga källor 25 ff

resultat. Forsaringen har runor som forskarna försökt tolka och datera. De flesta är överens om att den ringen är från 800 – tal. Samt att den har en förkristen karaktär med troliga kultiskt inslag. I Hälsingland finns ytterligare en runristad ring och det är Mariaringen i Delsbo kyrka. Denna ring har en klar kristen prägel och den är daterad till ca 1200 – talet, kristen med troligt kultiskt inflytande. Skaparen av den anses vara inspirerad av Forsaringen. Det finns en guldring från Piotoassa som också har en runskrift nämligen, en gotisk runinskrift och är betydligt äldre än föregående ringar, troligt från 300 – tal och som nämner helighet. Den ringen kan också klassas som kultisk. Man har gjort utgrävningar i Uppåkra i Skåne och där funnit ett "kulthus" och i ett av dessa stolphål fann man en trolig dörring. I Borg utanför Norrköping har arkeologer grävt och hitta kanske det största antalet så kallade amulettringar i Sverige.

3 Ringens utseende

Så här beskriver Arkeolog Hanna Rydh Häckelsängsringen ca 1920. Fyndet utgör en ringformad böjd artefakt⁴ vars båda ändar är böjda så att de griper om varandra. Ringens diarmeter i öppet tillstånd är 30,2 cm och i slutet tillstånd 26,4 cm⁵. Ringens innerkant har uthamrats så att elva (11) små krokarna som ömsom vänder sig åt höger ömsom åt vänster så att de går emot varandra, det har antagligen varit tolv (12) en verkar ha gått

Bild 1 sönder. Den översta av dessa krokarna har ett hål där man kan ha fäst andra föremål i? Det löper en liten ring mellan de två (2) översta krokarna och "spännet" eller "låsanordningen". Inuti ringen låg en

hammare av järn⁶. Finnaren av fyndet var då den 15 –årige P O Berglund. Han återfann den år 1886 i Häckelsäng vid en brytning av en ny väg⁷. P O Berglund tror sig minnas att det skulle ha funnits flera små liknande järnringar samt en torshammare i järn som vägde ca 1 kg⁸. Ringen och de övriga föremålen återfanns endast en fot under marken i en liten hög av småsten och jord. Berglund kunde inte minnas om det fanns ben eller kol rester vid platsen enligt en brevväxling som han och författaren till rapporten arkeologen Hanna Rydh hade. Rydh har en åsikt om att krokarna på ringen skulle likna eldstål⁹. Rydh anser att ringen och de övriga föremålen med största säkerhet tillhör vikingatid.

⁴ Föremål som formats av människan, Nordstedts svenska ordbok

⁵ Hanna Rydh, 1920 Arkeologisk rapport

⁶ Se bild 1

⁷ Se Kartan, bilaga 1

⁸ Hanna Rydh 1920

⁹ Se bild 1

Erik Bellander¹⁰ anser att Rydhs datering av ringen till vikingatid är riktig. Ringen har även sitt särskilda intresse genom att utgöra det enda i sitt slag i Gästriklands vikingatida föremål som upphittats. Bellander anser att ringen är unik i sitt utförande och säger att hammaren tydligen i samma syfte fått följa ringen ned i jorden. Emellertid gör inte Bellander själv någon studie av de upphittade föremålen.

Katarina Eriksson, arkeolog på Länsmuseum i Gävle, anser också att Häckelsängsringen är från vikingatid. Hon grundar sin åsikt på det rika vikingatida material som finns i Häckelsängs omgivning gravar, gravfynd, boplatser, rösen och kastal i närområdet¹¹. När det gäller ringens utseende tycker Eriksson att eldstål på ringens insida är en väl enkel lösning. Det fanns en hammare av järn med när man fann ringen som tyder på en torshammare¹². Man har funnit ett järnsvärd ca 200 m från det stället man fann järnringen samt mängder med järnslag. Även detta styrker att ringen är från vikingatiden och att dessa föremål är av kultisk karaktär menar Eriksson. Någon arkeologisk undersökning av detta område är för dagen inte gjord.

3:1 Häckelsängsringen tas ur monter

Jag har haft förmånen att få ta ut ringen ur den monter på Länsmuseum som den förvaras i och studera den närmare tillsammans med museipersonal. De som var närvarande var Ted Chikasha museiintendent, Gudrun Lövgren museiassistent, Mikael Tidsjö säkerhetsansvarig, Howard Coombs och Johan Ågren båda utställningstekniker. Utan deras medverkan har jag inte kunnat genomföra min studie av Häckelsängsringen. Vid ett senare tillfälle fick jag också ta ut ringen och visa min handledare Olof Sundqvist, arkeolog Torun Zachrisson samt länsmuseumets egen arkeolog Katarina Eriksson ringen. Vi hade då en mycket givande diskussion kring ringen och dess utseende. Idéerna var många om vad ringen hade används till och vad krokarna stod för. Om det skepp som jag ser på ringen verkligen är ett skepp eller märken från tillverkningen.

3:2 Närmare studier av Häckelsängsringens lilla ring

Det hänger en liten ring på den stora ringen. Den har en diameter på 4 cm, och den har satts samman på ett onaturligt sätt, troligen under konserveringen. Fogarna går omlott ca 3 mm som gör att det inte stämmer överens med ringens utseende. Det ser stelt ut. Denna lilla ring har inga utmärkande drag, mönster eller inskriptioner. Den är 3 mm bred och den är tillverkad av järn. Man har hamrat till en liten rund ring som möjligen har varit öppen. Denna lilla ring kan förflyttas mellan de två översta krokarna och över spännet och har troligen haft möjlighet att lösgöras från moderringen vid behov. Eftersom den nu är i hopfoga kan jag inte säga om den skulle kunna passa in i det hål som finns i den stora ringen. Jag får en känsla av att det skulle kunna vara möjligt.

¹⁰ Bellander Erik 1938

¹¹ Se bilaga 2

¹² Se bild 1

3:3 Närmare studier av Häckelsängsringen

Den stora ringen vägde 800gr. Vid besiktningen kunde man konstatera att ringen inte är helt rund utan mera oval i sin utformning. Den är 30,5 cm bred och 29 cm på höjden. På grund av den konserveringsmetod som man har använt går det inte längre att öppna ringen.

Ringens har fått ett arkeologinummer som vi har som riktmärke på vad som kan vara fram och bak. Nummersidan tolkas som baksidan tills vidare.

Även denna ring är av järn som man har hamrat till. Krokarna är troligen först klippta i det varma järnet för att sedan ha hamrats till ömsom åt höger ömsom åt vänster. Det finns tydliga märken på ett sådant förfaringssätt anser vi. På den sida som har nummer finns en rund grop strax nedanför kroken. Också på den motsatta sidan under den trasiga kroken är det en rund grop. Även mitt i mellan, i ringens nedre del är det ett tydligt märke som är lite mera avlångt som kan vara ett slitagemärken. Man får en känsla av att det är baksidan på ringen och att den har legat, vilat eller suttit fast på något sätt vid något, möjligen en ställning. Det finns inget som tyder på att ringen skulle ha varit upphängd. Inga sådana slit- eller -nöt – skav märken på ringen är synliga.

Det som kan vara är framsidan är rundare och mjukare i sin utformning och ser mer bearbetat och polerat ut. Om man börjar med kroken med hål i så svänger den åt spännet nästa krok svänger motsatt håll som möter nästa krok så man får en känsla av att de är ett par. Om man räknar så bildas det sex par, då räknar jag även in den trasiga kroken. Den trasiga kroken är det första paret på ringens vänstra sida om hålkroken ses på höger. Krokarna svänger ömsom in mot ringens centrum ömsom ut från centrum i en lätt böjning. Det nedersta krokparet, som är rakt mitt emot låsanordningen, svänger rakt emot varandra. En krok är riktad åt höger, den andra åt vänster med så att säga krokryggarna emot varandra. Mellan dessa krokar ser man först inget, men när man vinklar ringen åt sig i ca 30 grader så framträder ett mönster. Det ser ut som ett vikingaskepp. Det är också något längre mellanrum mellan dess krokpar än de andra.

Det finns två krokar som utmärker sig, dels kroken med hålet, dels den trasiga. Den trasiga kroken är den andra kroken i det första paret på den vänstra sidan av ringen. När vi studerar denna trasiga krok ser det ut som järnet har blivit utmattat och gjorts svagare tills det gick av. Kan denna krok också ha haft ett hål och kan det i sin tur ha gjort att den till slut gick av?

Museiintendent Ted Chikasha bar ringen runt i rummet för att känna hur det kändes. Ringen kändes naturlig att bära med fingrarna i baksidans gropar, den "vilat tryggt i händerna" tyckte han. Om det har hängt föremål i hålet/en skulle dessa hänga helt fritt. Arkeologer kallar ringar som kan bära andra föremål på/i sig för amulettringar. Denna ring har troligen burit olika föremål i kroken med hålet så det kanske är en amulettring vi har att göra med.

3:4 Den lokala fyndkontexten

Häckelsängsringen hittades tillsammans med en hammare som vägde 1 kg i Häckelsäng 1887. Hammaren är dock sedan länge försvunnen. Det fanns även små ringar liknande den som sitter på den stora ringen. Dessa små ringar är också borta, några lär ha varit leksaker och andra bara försvann. I Hamrånge området har man gjort flera arkeologiska utgrävningar genom åren och man har funnit många föremål från vikingatid. Man har funnit ett antal svärd i järn med mycket god kvalitet i området. Sporrar, vikter och olika hästutrustningar samt smycken bestående av glaspärlor, armringar i brons och järn samt ringspännen.

Ett mycket intressant fynd gjordes i Hamrånge på 1940-talet av några pojkar. Mellan några flyttblock på en moränhöjd några hundra meter öster om kyrkan hittades några märkliga föremål. Det märkliga fyndet skickades till Riksantikvarieämbetet för

bedömning. Denna bedömning gjordes av en expert som hade stor kunskap om både vikingatida färder och persiska föremål. Experten kom fram till att föremålet var en orientalisk glödpanna från Persien. Glödpannan står på fyra fötter som föreställer djurtassar.

Foto: Ulla Sundström Den är 33 cm hög och har ett lock som krönts av en sjuuddig stjärna med runda knoppar i ändarna. Sidorna är prydda med ett rikt genombrutet slingerverk. Under skaftets fäste finns en inskription med kufiska bokstäver.

Texten lyder: "Bi sm illahi, rahim" vilket betyder "I

Guds, den barmhärtiges namn". Glödpannan har troligen används som rökelsekar. Utsmyckningen på glödpannan tyder på att den är tillverkad i Irakområdet på ca 800-talet e kr. Glödpannan förvaras i dag på Läns museet i Gävle¹³. Det passerar en sten skodd stig bara en kort bit ifrån flyttblocken. Det har gjorts ytterligare ett annorlunda fynd i Hamrånge socken. Det är ett föremål som skall fästas på väggen som en lampa. Den är ihålig så att det går att förvara material i den. Den har ett lock med gångjärn, och den är tillverkad av brons. Men ingen på Läns museet vet med säkerhet vad det är för föremål eller vad det skall användas till. Varifrån detta udda föremål kommer ifrån är också okänt.

4 Vikingatida Gästrikland

Gästrikland ligger direkt norr om det under vikingatid så betydelsefulla landskapet Uppland. Större delen av Gästrikland ingick under vikingatid och medeltid i landområdet Tiundaland och var administrativt att likna vid ett uppländskt s.k. "hundare". Landskapets sydöstra kustbygder ingick dessutom tillsammans med östra kustdelen av Uppland i det s.k. "Roden". Roden (Roslagen) var ett geografiskt

¹³ Budtz Palle, 1994 Forntiden i Gästrikland, 84

område uppdelat efter skeppslag och spelade som sådant en viktig roll i det vikingatida sjöförsvaret, dvs. den s.k. "ledungen".

Karakteristiskt för Gästrikland är dess rullstensåsar som löper i nord-sydlig riktning. Många av bygderna i landskapet är grupperade kring dessa rullstensåsar, vilka också utgjort förbindelsevägar söderut till de rika områdena i Uppland. För kontakterna söderut var speciellt tre åsar viktiga. Den östligaste vägen följde "Gävleåsen" och dess fortsättning söderut i "Uppsalaåsen". Denna väg kallades förr för "Norrstigen". Den mittersta ås vägen gick över "Hedesundaåsen" och följde sedan "Enköpingsåsen" söder om Dalälven ner till sjön Mälaren. Den västra åsvägen sträckte sig från Ockelbo mitt i Gästrikland söderut till Österfärnebo vid Dalälven. Söder om älven har vägen kopplats till "Enköpingsåsen".

Norra delen av Gästrikland kallades förr för "Ödhmorden". Detta otillgängliga område bildade i äldre tid en naturlig, geografisk gräns mellan de områden där medeltidens Upplandslag och Hälsingelagen tillämpades.

De olika befolkningstäta bygderna i Gästrikland ligger alla vid sjöar och större vattendrag. För vikingen har just de farbara vattenvägarna varit av betydelse. Ekonomin i Gästrikland har baserats på tidig järnframställning vilket mängder med järnslag och lämningar efter järnugnar vittnar om. Genom kontroll av denna tillverkning och avsättning har lokala hövdingar haft stort inflytande och makt. Detta avspeglas i gravgåvorna. Här hittar man föremål från länder långt österut och söderut.

4:1 Hamrånge socken och ortnamn

Hamrånge socken är en av de minsta socknarna i Gästrikland. Den omfattar nordligaste delen av kustlandet upp mot gränsen till Hälsingland. Hamrånge ingick i Norra Roden och utgjorde under vikingatiden och den tidiga medeltiden de uppländska vikingaflottornas nordligaste utpost.¹⁴ Hamrångefjärden hade under vikingatiden och medeltiden förbindelse med Östersjön genom tre passager, som var väl skyddade och lätta att försvara. Längs Hamrångeån ligger flera mindre gravfält från vikingatid, varje gravfält innehåller mellan tio till tjugo gravar. Bosättningen i socknen är ännu i dag koncentrerad till Hamrångeåns nedre del. Jag försöker här ge en förklaring till var bynamnen kommer ifrån och vad namnen betyder men jag tar även med vad som arkeologer har funnit i byarna.

Hagsta¹⁵ *ha' kksta*. - j hackestadhe 1499 N. Humble, Ödmorden., j hakesta 1541 fo, sak., j Hakilstad 1543-48 jsk, j hackstad 1547 sak, j hagsta 15 57 tl; 4 markl. 1567.

Gravfält. - Förra leden bör sannolikt utgöras av det i både svenska och norska ortnamn på *-sta* vanliga fornnordiskan mansnamnet *Hake*.

Berg. - j bärg 1541 fo6; 4 markl. 1567. Gravfält. - Byn som sedan 1854 är socknens kyrkby, ligger på en rätt brant höjd.

¹⁴ Budtz-Palle, 1994, Wikberg P, 1970 Hamrångeboken

¹⁵ Hedblom Folke, 1957-58 Gästriklands äldre bebyggelsenamn 140 ff.

Sjökalla *sjö' kcall.* - j siökarle 1541 fo, sak., Siökalla 1542 fo, j Siökal 1543-46 jsk; 2 markl. 1567. Har flera gravfält från vikingatid.

Byn är en av de mindre och säkerligen yngre än grannbyarna Berg och Fors. Endast en bonde med 7 öresland upptages i de äldsta skattelängderna. Den nuvarande namnformen utgår från en fornsvenskans flertalsform **siekarla-* 'sjökarlamas (by)'. Jfr bynamnet *Akalla* (av fornsvenska *a-karla-* 'å-karlamas') och *Sjukarby* (av *sio-karla-by*) i Uppland. Någon sjö finns numera inte vid byn, men det har tidigare funnits på den sankna lågmark som nu utbreder sig mellan den gamla bytomten på höjdsträckningen norr om Berg och den västligare del av Sjökalla som av gammalt kallas *Sjökallsveden* (*sve' a*). Denna numera odlade lågmark heter *Flan* (*fla:n* el. *fla:rn*, Flaren 1762) och var enligt äldre Hamrångebors utsago ännu under senare delen av 1800-talet översvämmad stora delar av året. Namnet *Flan*, som betyder 'grund vik' o. likn. I äldre tid med högre vattenstånd var Flan säkerligen den sjö som namnet Sjökalla avser. De som bodde vid sjön kallades »sjökarlar».

Fors. - j fors 1541 fo; 14 öresland. 1567. Gravfältet är från vikingatid. - Byn ligger vid en *fors* i Hamrångeån.

Vi (Wij). - Wibygga bolstat 1443 EB I s. 65 avskr., j wij 1541 fo; 13 bönder och 4 markl. 1567. Gravfält.

Häckelsäng *hä' kksänge(r).* - j häkelsänge 1541 fo, j Häkilzänge 1542-46 jsk, Hekelzenge 1546 fo, Häxanger 1696 LSA; 4 markl. 1567. Gravfält.

Byn är en av socknens större, belägen i den östra av de två ådalar som rymma den gamla bebyggelsen, och är säkerligen av forntida ursprung. Senare sammansättningsleden är väl det vanliga gästrikeordet *änge* 'slätteräng'. Förra leden är sannolikt att sammanställa med naturnamn som *Häckelskogen*, en skogstrakt i Ockelbo, *Hekelsberget* och *Heklefjeldet* i Norge samt *Häckleviken* i Bohuslän. Dessa namn antas höra samman med det norska dialektordet *hekel* 'spets, utkant', med *häckla* 'linhäckla' (låneord från tyskan) samt med orden *hake* och *haka*. Den gemensamma grundbetydelsen är väl 'spets, udd, något (i terrängen) framstickande'. Bytomten låg före laga skiftet på slutningen av en långsträckt höjd, en fortsättning på rullstensåsen. Det är möjligen denna som hetat *Häckel*, *Häckla* eller *Häckelås*. Personer som bor "på hammaren" eller "på hammarna". Den terräng som namnet syftar på är det höga branta bergspartiet som sträcker ut sig från kyrkan till havet. Följer man åsen mot havet kommer man till Totra. Tidigare har i Totraby funnits ett gravfält som vi endast kan se rester av i dag. Totra har en kastalruin som uppfördes någon gång vid övergångstiden mellan vikingatid och medeltid och låg då mycket nära vattnet. Hagen kring det som återstår av kastalruinen kallas på orten för *Ringgärdet*.

Totra *to:'tra.* - j totra 1541 fo, j Totrom 1543, j totre 1544-46 jsk; 1½ markland. 1567. Gravfält.

Totra ligger nedanför Häckelsäng, i samma dalstråk inte långt från Hamrångefjärdens strand. I en skogsbacke invid byn ligger en känd ruin, Totrakastal, som anses representera ett försvarsverk, snarast från medeltiden. Namnet är unikt och dess betydelse dunkel.

Åbyn. - i abiggade bolstadh 1443 EB I s. 65 avskr., j ååbii 1541 fo, j åby 1542-48 jsk; 11 markland. 1567 (+ prästbordet, 1 markland.). Fornlämningar.

Åbyn som ligger vid Hamrångeån, är vid medeltidens slut socknens ojämförligt största by med 13 bönder och 11 markland. Härtill kom prästbordet, som tycks ha räknats för 8 öresland (= 1 markland) i Åbyn, alltså sammanlagt 12 markland. Byn hade således tre gånger så stort jordatal som någon av de näst största byarna (4 markland.).

I den norra delen av Gästrikland ligger det två byar med intressanta bynamn nämligen.

Axmar. - j axmare 1499 N. Humble, bdmorden s. 2.67 avskr., j axmar 1541 fo; 2. markl. 15 67. Gravfält o. större hög.

Byn Axmar är belägen vid Axmarfjärden, en vik av Bottenhavet. Den ligger ensam för sig ca en mil från socknens centrala bygd. Att platsen var befolkad åtminstone under vikingatiden, kanske tidigare, framgår av de i närheten av byn befintliga fornlämningarna, den stora Axmarhögen, Gästriklands största fornlämning. Namnet Axmar är ursprungligen ett naturnamn. Senare leden innehåller det i Gästriklands kustbygder välkända ordet *mar*, som oftast betyder 'strandsjö', vanligen en sådan som genom uppgrundning avskurits från havet. Ordet är besläktat med tyskans *meer* och latinets *mare* 'hav'. Det ingår i en rad namn såsom *Sundsmar*, *Säljemar*, *Trutmar*, *Marsjön*. *Axmar* såsom namn på en sådan strandsjö bör för sin tolkning sammanhållas med det i Gästrikland och på annat ställe ofta förekommande sjönamnet *Axsjön* (*Axen*, *Axaren*, *Acksjön*, *Acktjärn*, *Aggsjön*), vars härledning är oviss. Man har bl. a. antagit att förleden möjligen kan innehålla växtnamnet *ag*. Efter byn har det i slutet på 1600-talet vid hälsingegränsen anlagda *Axmar bruk* uppkallats.

Hari(j) *ha:'ri*. ett Torp benemp Harige J Hammarwngge Socken 15 56 räk., Harigh (I åbo, skattar för nära ½ markland.) 1558 jö, aff Harige 1559 jö, Haröö rödning 1559 tl, Strandharige 1559 tl, Härgh, Herg 1567 jö, Hargh 1571 kbr, Harij Fäbodeställe 1701, Harijfeboder, Hari feb., Haribecksrå 1702 LSA.

Lägenheten Hari har sedan gammalt räknats som kronojord och disponerats av kyrkoherden i Hamrånge, som använt den till fäbodeställe. Den ligger vid en vik av Bottenhavet, Hariviken, ca en mil nordost om kyrkbygden i en så gott som obebodd skogstrakt. Närmsta by är Axmar. Namnets ursprungliga form är oviss. Dialektuttalet, med grav accent, visar att den varit flerstavig. Troligen finns en sammansättning. Förleden synes innehålla det i trakten ymnigt förekommande ordet *har* 'grund, mindre (stenig) holme i havet'. De äldsta skrivformerna föra tanken till det med *har* besläktade ordet *harg* 'stenhop, altare, kultplats', men en härledning ur detta stöter på formella hinder.

4:2 Byindelning i vikingatiden

I detta område som kan ses på kartan ovan är det tätt mellan byarna. I och runt dessa byar har man funnit gravfält från vikingatid. De flesta är daterade från 700-tal till 900-tal.

Hagsta är den by som anses vara äldst och kommer därför först vid uppräknig av fornbyarna medsols runt till Åbyn. Hagsta har gravar där man har funnit en stenyxa som var 9 cm lång okänd ålder. Ännu en stenyxa har funnit som var något mindre men är borta. I gamla mantalslängder och jordeböcker följer Vi ofta efter Fors vid by uppräknig, men inte alltid. Vissa längduppräktare har tydligen ansett rätta solrundan vara från Fors till Axmar, innan övriga byar öster om Hamrångeån kommer i fråga. I rådande fall följer Vi efter Fors.¹⁶ I markerna runt byarna Sjökalla och Fors ligger ett stort antal gravar längs med en stäcka på ca 500 m i anslutning till Hamrångeån. På moränholmarna ute i åkermarkerna ligger ytterligare över 70 gravar från yngre järnålder – vikingatid. Det har troligen varit många fler gravar. Området har antagligen varit större och mer sammanhängande, men att det nu är splittrat kan bero på vägbyggen och åkerbruk. När man på 1930-talet gjorde en arkeologisk utgrävning i området fann man inte några rester av den döde men väl en kittel av järn vars storlek är ca 25 cm i diameter, eggdelen av en stridsyxa och en spjutspets. I en annan gravkulle fanns rester efter en man samt en krigare med hästutrustning. Dessa gravar har man kunnat datera till 900-tal.

I byn Häckelsäng finns ett flertal bebyggelse lämningar, slaggförekomst och gravfält. Det mest intressanta är att det finns två gravfält. Ett som är äldre med mer osäker datering, troligen äldre järnålder. Det var i detta område som järnringen och hammaren återfanns. Ca 200 m från ringens fyndplats har det hittats ett svärd. Det finns också ett yngre gravfält daterat till vikingatid endast ett hundratal meter därifrån.

Åbyn ligger strax öster om kyrkan och på moränhöjden mellan några klippblock hittade man glödpannan (se ovanstående text).

4:3 Geografin där ringen återfanns

Jag gjorde tillsammans med min handledare Olof Sundqvist och två arkeologer, Torun Zachrisson Stockholms universitet och Katarina Eriksson Läns museet ett studiebesök i Hamrånge socken för att själv bilda mig en uppfattning om hur området

¹⁶ Wikberg Per: 1970 s 36

ser ut i dag. Amuletringen upptäcktes i ett skogsbyn invid åkerkanten när man hämtade material för ett vägbygge. Man har även funnit ett järnsvärd i närheten som också är daterat till vikingatid. Det bedrivs fortfarande åkerbruk där, skogen är moränmark som är mer en bergsknalle som går ihop med dalgångsryggen. I detta sammanhang tog jag kontakt med ringfinnaren P-O Berglunds dotter. Hon berättade en hel del och hon gav mig namnet till byns stora berättare Henry Jonsson. Den mannen hade mycket att säga om byn Häckelsäng och Hamråde socken.

Mellan Byn Häckelsäng och Åbyn ligger en plats som i folkmun kallas Lundåker¹⁷ (finns utmärkt på gamla kartor), i kanten på detta Lundåker finns fortfarande rester av en 7 m stor stenring. Bybor berättar att det också skall ha stått en större sten mitt i denna stenring men att denna sedan länge är bortforslad. Om namnet -åker så gör Brink här en parallell dragning mellan -åker och vi namn. Dessa ligger mycket ofta centralt belägna och i nära anslutning till kyrkan. Enligt Brink bör det ligga nära till hands att räkna med att platser som bär dessa namn haft en funktion som samlingsplats, kultplats e.d. i det förkristna samhället.

4:4 Vi ett Hednavi?

Det finns sju socknar i Gästrikland, alla har ett Vi i centrum av socknen¹⁸. I Hamråde ligger *Viet* vid den gamla kyrkan som tillhör byn Häckelsäng¹⁹. Ordet *vi* är språkligt besläktat med verbet viga och kommer från ett gammalt gotiskt ord som betyder helgedom, kultplats och är besläktad med fornvästnordiskans *wihar*²⁰. Häckelsängs by ligger ca.2 km från den gamla kyrkogården som numer kallas minneslunden. Innan Hamråde som bynamn upphörde för att bli hela bygdens gemensamma namn och innan Åbyns nordliga bygräns drogs från östra hamnen över Solberg, så var gravhögarna invid nuvarande kyrka samt gravfälten varit byn Hamrådes begravningsområde. Efter bydelningen kom området att tillhöra Åbyn som nya byns gravområde. Medan Viby valde nytt område norr om hednaviet och fortsatte att använda detta till början av kristen tid. I museets fornlämningsregister skall det ligga en så kallad reliklund strax norr om vij. Den skall vara ca 25 x 25 m och där skall det växa mycket gamla Lindar i grupper om fem samt att det skall finnas fragment av en stensatt gång i området. Eken var Tors träd men så här långt norrut växer det inga ekar så Linden fick ta ekens plats som kultträd.²¹ Vijbyvägen går rakt igenom samhället. Hembygdsgården ligger på vad jag tror det ursprungliga viet. Man har från museets sida inte gjort någon arkeologisk utgrävning i eller kring det som kallas vij. Inga kända fynd har heller gjorts där.

¹⁷ Brink Stefan:1995 Bebyggelsehistorisk tidskrift Nr 27. 1994

¹⁸ Lantmäteriets karta över Gästrikland 2006

¹⁹ Se kartan ovan

²⁰ Betyder präst

²¹ Ljungberg Helge 1947

4:5 Nyttberget

Runt Nyttberget ligger flera kända gravfält från vikingatiden. På baksidan av berget mot dalen ligger det en vattenkälla som numer kallas heliga trefaldighets källa. Den källan sinar aldrig hur torrt och varmt det än är om sommaren och den fryser inte heller om vintern. Vid den östra kanten finns ett delvis ett obestigbart stup som är ca 10 m högt och som tidigare kallades för ättestupan.

4:6 Nöttesvearna

Om man reser från Bergby söderut mot Gävle ligger ett höjd inte så hög men ganska vidsträckt som kallas Nöttesvearna. Om denna höjd finns det många sägner som byborna gärna berättar. En är att det skulle ha legat en primitiv borg där som vikingarna använde som gömställe när fara nalkades från havet. En annan sägen är att där skulle ha legat en grotta som man gömde sina heliga föremål i. En mer osannolik sägen är att det på Nöttesvearna skulle ha funnits ett vikingaskepp. Erik Bellander (1938) nämner sägnen och säger otroligt men inte omöjligt. Nöttesvearna har används till att ha vårdkase på och eldade man där, så sågs elden ända upp till Axmar by²². Men det som fångade mitt intresse för Nöttesvearna är att där finns en tydlig odling av hassel. De växer på prydliga rader. Under vikingatiden växte inte hassel naturligt i vårt område och det gör det inte nu heller. Vikingar använde hassel för att till exempel ringa in tingsplatsen och fästa freds – fridsband i. Kan det vara därför som de odlade hasseln i skyddat område som eventuella plundrare och våldsverkare inte kände till. Inga arkeologiska undersökningar är gjorda i området. Museipersonal har nedtecknat sägnerna så att de finns registrerade i fornlämningsregistret.

5 Järn i kultsammanhang

Ett viktigt kännetecken för Gästrikland är att det finns ovanligt många järnföremål i gravarna från yngre järnålder. Det handlar om vapen, rester av hästmunderingar och redskap. Det finns också ett tydligt samband mellan järnslag och gravar. I många fall är gravhögarna helt uppförda av järnslag eller att järnslagen medvetet lagts som gravgåvor. Kol-14-mätningarna i Gästrikland är än så länge för få för att man skall kunna påstå att tidsskillnaden mellan vikingagravar och järnslagen som påträffats i dem är generell²³. Man kan här fundera över om järnslagen i gravarna var en sorts symbol för tacksamhet mot förfäderna som lärt ut den svåra konsten att framställa och bearbeta järnet. Eller kan man se det som någon sorts övergångsrit där man går från ett liv till ett annat. Elden förtär samtidigt som den också är delaktig i nyskapandet av något. Den döde går till ett nytt liv, järnet blir ett nytt föremål. Man har funnit ett flertal ringar av järn från yngre järnålder och vikingatid några är små fingerringar andra är armringar sedan har man funnit några riktigt stora ringar. Den ring som återfanns i Häckelsäng är riktigt stor 30 cm i diameter och väger 800 gr. Man tror att den är från vikingatid. I jämförelse med Forsaringen som är 42 cm i

²² Wikberg Per 1970 24 ff.

²³ Budtz Palle, 1994.

diameter och väger ca 4 kg och den är daterad till 800-talet genom sina runor. Delsbos Mariaring är också av järn och har en storlek på 26 cm och väger strax under 2 kg. Den innehåller runor och är daterad till 1200-talet

5:1 Kråknäs järnet

Järnfynd har gjorts i Fors by i Torsåker. Vid ett stenblock på en höjd fann man två stora smältor. I deras närhet låg 12 stycken spadformade ämnesjärn. Båda smältorna är av mycket god kvalitet och är unika i sitt slag på grund av sin storlek. De kan dateras till 500-talet e kr. Ämnesjärnet, som är ovanligt långa. Det längsta är 55 cm. Järnet har en jämn och mycket hög kvalitet och är daterat till ca år 0! Det skiljer ca 500 år mellan det att ämnesjärnet tillverkades och att smältorna lyftes ur ugnen. Varför lades de på samma plats med så långt tid emellan? Hade platsen en särskild betydelse för befolkningen där?

6 Eder

Heliga och magiska ringar omtalas ofta i sagorna och dikterna. Svärden under de skeden före vikingatiden som vi kallar folkvandring- och vendeltid kunde vara försedda med ringar kanske just för edsavläggelsens skull. De isländska sagorna och Snorre Sturlasson berättar om kung Adilis ring "Sviagriss", en slags svearnas nationalsymbol, som skulle ha tillhört den från Guden Yngve Frej stammande kungaätt, viken styrt landet till slutet av 1000-talet.²⁴ Denna ring ger liksom uppteckningar i brittiska annaler om ringars betydelse vid krönings seder. Jag har tittat i några av de skriftliga källor som finns när det gäller eder på eller till ringar. Jag kan konstatera att svära en ed eller ge ett heligt löfte vid en ring kunde betyda mycket i det vikingatida samhället. Den rit som sannolikt haft störst utbredning är och antagligen även varit en viktig del i andra mer komplicerade ritualer är edsavläggelser. Skriftliga källor, bildstenar och en hel del arkeologiska fynd talar alla för att edsavläggelser särskilt på amuletringar och svärd varit ett utbrett fenomen bland skandinaver i vikingasamhället.²⁵ Edsavläggelse på ringar och vittnesbörd om ringar på altare förekommer i andra texter inte bara i den Isländska Sagalitteraturen²⁶. Det finns beskrivet att det i Dublin skulle ha funnit en ring och ett svärd på ett altare, som tillhörde Tomars kulten, (Tors kult). Denna ring och dess svärd blev bortförd av Kung Maelseachlainn och då var nordbornas hedendom bruten ansågs det.²⁷

I Landnámabók finns en välkänd passus rörande Ulfjóts lag:

baugr tvíeyringar eða meiri skyldi liggja í hverju hofuð hofi á stalla. Þann baug skyldi hverr goði hafa á hendi sér til logpinga allra, þeira er hann skyldi sjálfr heyja, ok rjóða hann þar áðr í roðru nauts blóds þess, er hann blótaði þar sjálfr. Hverr sá maðr, er þar þurfti logskil af hendi at leysa at

²⁴ Nylén – Lamm: 2003

²⁵ Brink Stefan: 96, Nylén &Lamm: 2003, Sundqvist: 2000

²⁶ Olafsson Olafur: 1970 Eiðstafur heiðinna manna

²⁷ Kabell Aage:1975 Baugi und der Ringeid

*dómi skyldi ´aðr eið vinna at þeim baugi ok nefna sé vátta ij eða fleiri.
"Nefni ek í þat vætti", skyldi hann segja, "at ek vinn eið at baugi, logeið,
hjálpi mér svá Freyr ok Njorðr ok hinn almátteki oss "(áss).*

Översättningen återfinns i Stefan Brinks text Forsaringen - Nordens äldsta lagbud.

*" en ring som vägde två öre eller mer, skulle ligga på stallen i varje huvud -
hov. Denna ringskulle varje gode ha på sin hand vid alla de lagting, som
han själv skulle öppna, och göra den röd med blodet från ett offerdjur, som
han själv blotade där. Varje man som skulle utöva rättshandlingar vid
tinget, skulle först avlägga ed på denna ring och nämna två vittnen eller
fler. ´Jag nämner er till vittne´, skulle han säga, ´på att jag avlägger de vid
ringen, lagen, så hjälp mig Frö och Njord och den allsmåktige ás´"²⁸.*

I Hávamál omtalas att guden Odin själv svor ed på en ring.

I den isländska sagan om Torstein Oxefot kan man läsa att "en ring, som vägde två örar eller mer, skulle ligga på altaret i varje gudahov, och den ringen skulle var hovgode ha om armen vid alla rättsförhandlingar, som han själv skulle öppna, /.../ och nämna sig vittnen, två eller fler."²⁹ Eder i rättstvister skulle avläggas vid denna heliga ring, "eder nämner jag till vittnen" skulle han säga. Det finns flera liknade ring eder i den isländska sagalitteraturen.

6:1 Ringars betydelse i vikingatiden

Allmänt verkar ringar vara ett symbolladdat föremål i det vikingatida samhället, även vapen såsom svärd användes att svära en ed eller trohet för eller till.³⁰

Ringar har stor betydelse i vikingatidens religion ett exempel på detta är ur Njals saga kapitel 88 där Dråp-Rapp kom om natten /.../ *Han såg Torgerd Holgabrud sitta där, stor som en vuxen karl. Hon hade en diger guldring på armen och huvudkläde på huvudet. Rapp slet huvudklädet från hennes huvud och tog guldringen från armen. Sedan fick han syn på Tors vagn och tog en andra ring från Tor. Den tredje tog han från Irpa/.../*³¹

Om man tittar på Forsaringens storlek så är den 45 cm i diameter så det är möjligt att man burit ringen som en arming liknande den som beskrivs i Egils saga. Men jag anser ändå det som osannolikt just på grund av Forsaringens storlek.

"Egil steg upp, drog sitt svärd, gick ut på golvet, stack svärdet i ringen, drog den åt sig och gick tillbaka till sin plats, när Egil satt sig vid bordet, drog han ringen på sin arm".³²

I Hávamál strof 110 omtalas att guden Oden själv svor ed på en ring.

Ed på ring tror jag Oden avlagt hava;

²⁸ Brink Stefan, 1996 44

²⁹ Alving Hjalmar, 1986,b Torstein Oxefot 289

³⁰ Brink Stefan, 1996 42

³¹ Njals saga, 1991 Kapitel 88

³² Alving Hjalmar, 1986,a Egil Skallagrimssons saga 126-127

hur kan man på hans löften lita?

Med svek han mjödet från Suttung tog,

och i gråt han lämnade Gunnlod.

Oden själv hade en mäktig guldring, Draupner. Det var dvärgen Sindre som, väl erfaren i smide, hade låtit tillverka denna. Ringen var förtrollad. Varje nionde natt skulle det droppa åtta andra ringar från den och dessa skulle väga lika mycket som Draupner. Vid asaguden Balders död lade Oden Draupner på likbålet men från dödsriket Hel återsänder Balder ringen till Oden³³.

6:1.1 Amuletringar i Eddadikter

Den poetiska Eddan som har ett innehåll som kan vara från 800 – 1000 talet. Det finns en handskrift från 1200 talet som kallas Codex Regius. Den har tidigare funnits i Danmark, men är nu återlämnad till Island. Författarna till den poetiska Eddan är okända men texterna är troligen nedskrivna från en muntlig tradition. Den poetiska Eddan är också kallade den äldre Eddan. Vad det gäller motiven i Eddan så är de första dikterna Gundadikter. Sedan följer en grupp sagor om hjältar från folkvandringstid och Vendeltid. Sången om Favners död har en diknings form som kallas alliteration.³⁴ Den absolut mest kända dikten ur den poetiska Eddan om eder är i Hávamál strof 110 omtalas att guden Odin själv svor ed på en ring.

6:1.2 Smeden Volund

I kvädet om Volund beskrivs han som en smed och härskare över alfer. Volund har smitt sjuhundra ringar som han skall ge till sin hustru som är på "resa". Längre fram i kvädet sitter Volund på en björnfäll och räknar ringar av guld när han upptäcker att en saknas och då tror han att hans hustru kommit åter. Han räknade så länge att han till slut somnade, när han senare vaknar är han fängslad av kung Nidud. Volund förs bort från sitt hem, man skar av honom senorna i knäveckan och lämnas på en ö där han skall göra allehanda dyrbarheter till kungen. Volund tar hämnd genom att döda kung Ninuds båda söner. Sedan intar han djurhamn och lämnar ön flygandes. I strof 33 begär Volund att Nidud skall svära ed på svärdets egg att inte skada Volund.

6:1.3 Amuletringar i Sagolitteraturen

Det finns många berättelser i den Isländska sagalitteraturen som talar om ringar och eder. Jag ger några exempel; I Drouplauga sona saga (kap 6) svär en Sveinungar ed på en altarring "eiðat stallahringr". I Torstein Oxefot berättas om en ed till en ring.

³³ Ohlmark Åke Fornnordiskt lexikon

³⁴ Nordstedts Svenska ordbok: Alliteration, även kallat *stavrim*, *bokstavsrim* eller *uddrim*. Det är en vanlig typ av rim i äldre eller muntliga sammanhang. Rimmet består i att efterföljande (och vanligen betonade) ord påbörjas med samma bokstäver, eller i vissa fall enligt ett ersättnings mönster. Vokaler rimmar således oftast på alla andra vokaler.

I Egil Skallagimssons saga finns en annan strof där Egil får en ring som belöning för utfört uppdrag åt kung Adalstain. /.../ han gick några steg på golvet och räckte tvärs över elden ringen till Egil /.../³⁵ I den berättelsen blir Egil väldigt nöjd när han får sin belöning i form av en guldring som han kan trä på sin arm. Han kväder:

"Kring min arm, där ofta upp sig höken svingat, härmäns hövding nu vill höra guldring klinga. Uppå skarpa svärdets spets jag lyfte. Ökad ära därmed vinner ädle kungen".

I Snorre Sturlassons Yngligasaga berättas om Kung Adils ring Sviagris. Sviagris skulle ha varit ett slags "national symbol" för Uppsala kungen Adils. Kung Adils regerade på 500-talet.

Sviagris, den bästa ring, som konung Adils i Uppsala egde.

Hans drottning Yrsa gaf den

jämte ett silfverhorn, fullt med ringar, åt sin

son och Adils styfson Rolf Krake, som sökte hejda de

förföljande svenskarna genom att kasta klenoder på

Fyrisvall och kastade S. åt Adils själf, som böjde

sig framåt och uppfångade ringen med spjutet, men

fick ett hugg baktill af Kolf, som återtog S. Guld

kallas därför af gamla skalder "Fyrisvallarnas säd".³⁶

En utgrävning av den västra högen gav lämningarna av ett filigransdekorerat svärdsspänne, spelpjäser av elfenben och stenar från Mellanöstern. Mannen som troligen hade kungavärdighet daterades till 575 e.kr. vilket gör det möjligt att det är kung Adils grav. Det är mycket osäkert om detta är kung Adils grav.

7 Amuletringar och andra ringar i Sverige och övriga Norden

Ringar av olika slag har påträffats i samband med arkeologiska undersökningar, vad dessa ringar haft för funktion vet man inte. Kanske var några endast smycken medan vissa av dem kunde ha haft ett djupare samhällsligt symbolvärde av något slag I de skriftliga källorna omnämns eds givelse på ett flertal ställen. I flera stycken ur den fornvästnordiska litteraturen omnämns edsringar i samband med gudahov och blotande godar.³⁷ I Dublin på Irland fanns en Tomarskult (Torskult) som hade både ring och svärd som symboler för eds avläggelse, dessa båda föremål förvarades på ett altare, båda dessa föremål blev stulna, därmed ansåg den nordiska Tomars kulten bruten.³⁸

Jag har försökt hitta fram några ringar som jag tror är amulett-, kult- eller ritringar i Sverige men även i Norden sökte jag. Jag har sökt

[.html](#)

En ring från templet. Foto Bengt Abmgren, LUHM.

amulett-, kul-, och ritringar i östnorden det vill säga Sverige och österut. Men jag har för den skull inte uteslutit att nämna ringar från andra geografiska områden. De ringar som jag tycker är av intresse redovisas nedan.

7:1 Uppåkra ringen

År 2001 genomförde man en större arkeologisk utgrävning av Uppåkra i Skåne. Vid utgrävningarna har man hittat mängder med guldgubbar i stolphålen efter en byggnad som anses vara ett hednatempel. Ett annat spännande fynd gjordes i ett av stolphålen. Där låg en ring som förmodans ha suttit på en dörr. Denna ring är slående lik Forsaringen till sitt utseende förutom att den har inga runor inhuggna. Den är också till storleken avsevärt mindre än Forsaringen. Arkeologer anser att detta är en amulettring som satt på tempeldörren³⁹.

7:2 Ringen från Borg

Första gången gården Borg⁴⁰ väster om Norrköping omnämns i de skriftliga källorna är i juni 1333. Kung Magnus Eriksson pantsätter då godset Borg i utbyte mot Biskop Karls gods Skällvik. Gården i Borg etablerades någon gång under 600-talet och hade kontinuitet som kungsgård fram till 1500-talet. Man har gjort en arkeologisk utgrävning av vad som tros vara ett kulthus och där inne fann man två så kallade amulettringar. Men ute på gårdsplanen vid husets västra del, intill en bergsklack hittades 98 st eldstålsformade amulettringar. Fyndet är det största i sitt slag i Sverige ännu så länge. Några av hängena som hittades är yxformade och symboliserar troligen Tor. Alla amulettringarna som hittades i Borg har varit I-hopsmida av två delar och har då fått en eldstålsliknande form som kan vara en symbol för den renande och livgivande elden. Som delar liknar de en skära som har en anknytning till fruktbarhetskulten.⁴¹

7:3 Runristade ringar

Jag har funnit ett antal ringar av modell större som har runor inristade. Den äldsta som jag har funnit och tagit med är Pietroassaringen från Bukarest. Den innehåller gotiska runor. Jag har samlat ihop några kända ringar från Hälsingland såsom Forsaringen och Maria ringen från Delsbo kyrka. Gästrikland har tyvärr inga kända runristade ringar. Däremot finns det många runristade stenar.

7:4 Bukarest ringen - Pietroassaringen

Bukarestringen är en omtalad stor guldhalsring som tillsammans med några andra guldsaker hittades 1837 vid byn

- Vikingarna
erhandlingar i Borg.

Pietroassa i Rumänien och kallas därför för Pietroassaringen. Den har en gotisk runskrift "GUTANIOWI HAILG" som lär betyda "Den gotiska tempelskatten, helig"⁴². Den kan ha legat på ett altare av något slag. Denna ring är troligen från 300 – 400 talet. Den har vid två tillfällen blivit stulen från det museum där den har bevarats och blivit sönderklippt. I dag är ringen delad i två delar. Det finns endast ett fåtal texter bevarade med en gotisk runskrift. Den mest kända är den Gotiska bibeln även känd som Silverbibeln (Codex argenteus). Det finns för närvarande mindre än tjugo kända föremål som innehar gotisk runskrift.

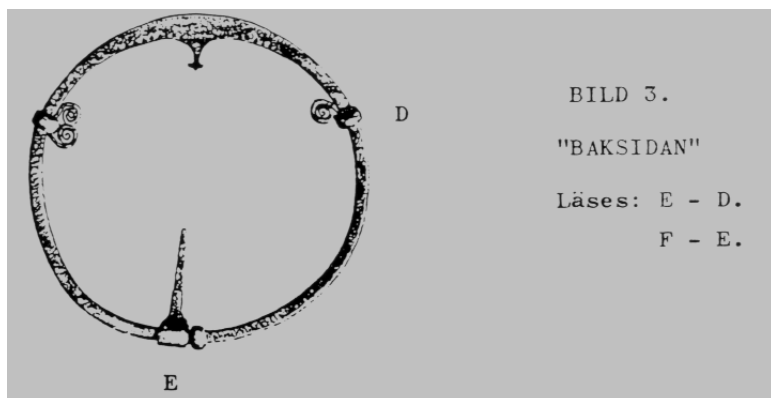
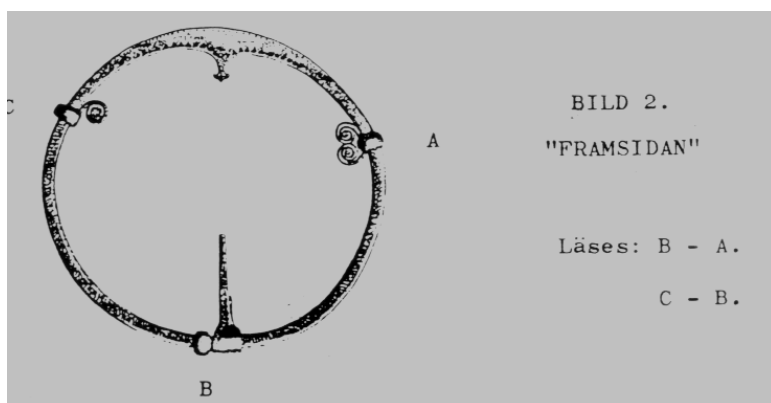
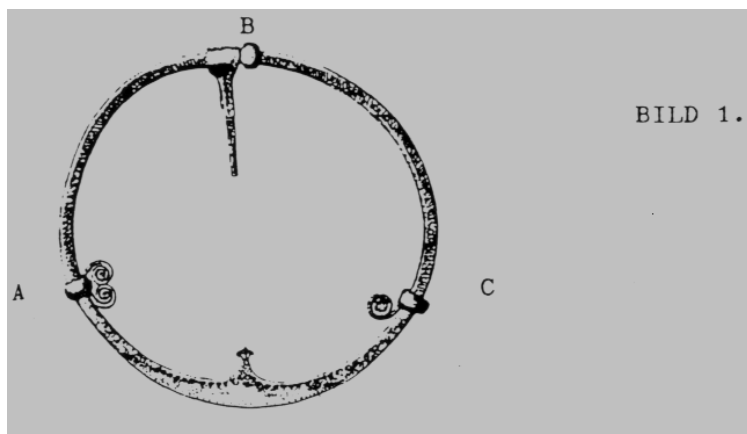
7:5 Forsaringen

Redan 1599 kom Bureus med den första skriften om Forsaringen och sedan har det fortsatt med fler forskare men det var Celsius d.ä. (1670-1756) som presenterade en läsbar tolkning av texten som märkligt nog håller sig bra än i dag. Sägner berättar att jätten eller stormannen Blacke hade smitt ringen. Han var också en av dem som lär har varit med och byggt Högs kyrka. En gång när man påbörjat julottan utan att invänta Blacke blev han så arg att han slet ut ringen ur dörren, band den i hästsvansen på sin häst och sade att där ringen föll ur, där skulle han bygga sig en ny kyrka.

Detta skedde där Forsa kyrka står idag. Sägner (här förkortad) nedtecknades på 1700-talet. Man menar att den kan innehålla ett korn av sanning och då peka på en tvist mellan stormännen i Hög och Forsa om var den lämpligaste platsen för var den mest inflytelserika kyrkan skulle ligga. Rent historiskt kan man se att kommunikationerna till de båda orterna, som båda var rika jordbruksbygder, från början varit lika bra men att vattenleden från Hudiksvall till Hög med tiden blev allt sämre medan Forsas förblev lika bra. Det var Hög som innehade tingsplatsen och kungsgården. Därmed ville man nog inte släppa sin status som centralort så lättvinnligt. Det blev säkert starka motsättningar mellan dem.

Ringens ursprungligen inte suttit i en kyrkdörr och det är inte en dörring. De som forskat om ringen är ense om att den bevarar landets äldsta, faktiskt Nordens äldsta lagtext. Den anses komma från Hög och kan ha samband med tingsplatsen där. Den senaste dateringen säger att ringen är från 800-talet. Om ringen är så pass gammal och har använts på ett förkristet ting kan kanske sägnerna berätta om hur tinget i Hög blev flyttat till Forsa. Något som stärker bilden av Forsaringen som en typ av edsring vid ett hedniskt Vi är också den uthamrade bild av en torshammare som finns på ringens nedre del, mellan "krusidullerna". Men framförallt så är det skrivet i texten om ett Vi /.../ återställa Vi i gillt skick /.../

⁴² <http://runeberg.org/nfbd/0291.html>, Loewes R, 1930 Die Inschrift des Goldrings von Pietroassa

De tre översta ringarna visar Forsaringen och hur man skall läsa texten.

Bild 1 Så här skall ringen hänga, men hänger man den så kan man inte läsa hela texten, spiken döljer alltid en del av texten.

Bild 2 är framsidan på Forsaringen och den läses från B till A dvs. Man börjar vid spiken och läser mot den dubbla krusidullen åt vänster, därefter från C till B dvs. nedifrån och upp åt vänster.

Bild 3 läses i högervarv från E till D sedan F till D. Det bli från den runda markeringe utan krusidull mot den enkla krusidullen därefter går man till den dubbla krusidullen och läser till den enkla. Om man läser i den ordningen blir ordföljden som följer.

:uksa (a) uis kilan auk aura tuA staf at fursta laki: uksa tuA auk aura fiura (a)t athru laki : in at thrithia laki uksa fiura (a)uk aura (a)ta staf: auk alt aiku i uarR if an hafsk aki rit furiR suath liuthiR aku at liuthriti sua uas int fur auk halkat: in thaR kirthu sik thita (a)nunr A tarstathum: auk ufakR A hiurtstathum: in ubiurn fathi.

Så här tolkar professor Stefan Brinks Forsaringen⁴³.

En ox och två öre (i böter) till "stav" för att återställa vi i gillt skick första gången; två oxar och fyra öre för andra gången; men för tredje gången fyra oxar och åtta öre; och all egendom i kvarstad, om han icke gör rätt för sig. Det som folket äger att kräva enligt landets lag, det blev förr stadgat och stadsfäst. Men de gjorde sig detta, Anund i Tåsta och Ofeg i Hjorsta. Men Vibjörn ristade.

7:5.1 Varifrån kommer Forsaringen?

Forsaringen är sedan 1599 känd och den har suttit på Forsa gamla kyrkas vapendörr. När den gamla kyrkan revs 1840 flyttades ringen in i kyrkan. Det finns mycket starka skäl för att anta att Forsaringen inte alltid har till hört Forsa utan till grannsocknen Hög. De starkaste argumenten för detta är författarna till texten på ringen skulle vara bosatta i Hjortsta och Tåsta som är två byar i Högs socken. Ett ytterligare ett argument är att i Hög finns både en Kungsgård och Kungshög, som sannolikt är tingshögen⁴⁴. Ett nytt argument för att Hög varit tingsplats är Jan Lundells⁴⁵ forskning där har han funnit belägg för att det funnits en "lund" i närheten av Högs kyrka. En gissning är att Forsa var en förkristen tingsplats vid sidan av Hög. När Hög blivit Dotter församling till Forsa slogs de båda tingsplatserna samman och ringen flyttades till Forsa.

7:5.2 Därom tvista de lärde

Under hösten 2005 var Forsaringen utställd på Hälsinglands museum för visning. Senare under hösten hade museet bjudit in några kända forskare som en onsdag kväll var fick möjlighet att ge sin syn på Forsaringens ursprung och möjliga användningsområde och ålder. Jag var där och följde alla föreläsningarna och ger här en enkel sammanfattning av vad som sades. Den som blev först ut var Professor Stefan Brink som ägnat mycket tid till att studera Forsaringen. Brink ansåg sig kunna styrka att ringen är från 800- talet. Brink anförde diskussionen genom att jämföra texten på Forsaringen med texten på Rökstenen som är daterad till 800 –talet, språkbruket är snarlikt liksom runornas utseende. Veckan därpå föreläste Stockholms Docenten Rune Palm om runskriften på Forsaringen. Palm talade om

⁴³ Brink Stefan:1996,b 39

⁴⁴ Brink Stefan:1996 40

⁴⁵ Lundell Jan: Föreläsning på Hälsinglands museum 20050928

runor i stort och han menade att vi i dag inte längre har vare sig minne eller kunskaper om vad Forsaringen egentligen berättar. Han är också författare till Vikingarnas språk.

Näste föredragshållare var Fil.dr och juristkandidat Carl Löfving, verksam i Göteborg. Löfving anser sig med fog för att Forsaringen är från 1100 –talet. Med förklaringen att "folket" tidigare inte hade sådana kunskaper att de kunde skriva sådana lagtexter som Forsaringen visar. Löfving hävdar å det bestämdaste att det dåtida samhället saknade skrivna lagar. Sedan kom Teol.dr. i religionshistoria Olof Sundqvist som är verksam vid högskolan i Gävle. Sundqvist talade om att kulthus och edsringar har funnits i Sverige och om Forsaringen som en tänkbar edsring. Sist ut var Hälsinglands museums egen Antikvarie Jan Lundell som framförde frågor om ringens egentliga ursprung. Lundell sade att vi inte vet varifrån Forsaringen egentligen kommer ifrån. Det finns en kungsgård och en kungsgrav - kungshög i Hög, bynamnen som finns på ringen tillhör Hög. Lundell har forskat fram att det tidigare funnits ett Lund i anslutning till högs kyrka. De Lund han talade om heter i dag Holm. Där gör Lundell som Brink drar paralleller med Island för i isländskan är Holm en helig plats. Av dem som höll föredragen var det Löfving som inte var överens om att Forsaringen som en förkristen artefakt han hävdade å det bestämdaste att lagtexten på ringen är tidigast från 1100 –talet. Han hade mycket svårt att värja sig mot frågor som hade med runorna att göra. Han hade svårt att förstå att det i Hälsingland inte fanns några kända kyrkor från 1100-talet möjligen att det kan ha funnits privata gårdskyrkor. Det tidigaste kända kyrkorna är daterade till 1200-tal.

7:6 Delsboringen

Nedanstående bild visar den så kallade Maria ringen från Delsbo. Ringen har ursprungligen suttit i södra kyrkdörren men förvaras nu i sakristian. Diametern på denna ring är ca 26 cm och den väger strax under 2 kg. Ringen skadades svårt under vid kyrkobranden 1740 och runorna utplånades nästan helt. Det som skiljer denna ring från Forsaringen är dess utseende. Det finns på den här ringen är det utmärkande drag som dörr ringar ofta har och det är de små drakhuvudena. Jag anser det troligt att Delsboringen fått både sitt utförande, sin runskrift och en funktion som edsring under påverkan från gamla förkristna seder. Så här står det på denna ring.

Bilden är hämtad ur bebyggelsehistorisk tidskrift nr 27 sidan 46

Sia ma þu a mkh 'æi ma þu fa mik kunnar
kærþi mikkirkian a mkh /suluk Maria.

Översättningen är som följer:

Se må du på mig,

Ej må du få mig,

Kyrkan äger mig,

Gunnar gjorde mig.

Salig Maria⁴⁶.

7:7 Varifrån kommer runorna

Runskriften ansågs komma från Gudavärlden, främst Oden av vikingarna. Det är beskrivet i Hávamál hur Oden får tillgång till runorna.

Tid är att förtälja på talarens stol, som vid Urds brunn är. Jag såg och teg, jag såg och tänkte, jag lyssnade till männens mål. Om runorna jag hörde dem tala. Om råd de ej heller tego vid den höges sal, i den höges sal hörde jag sägas så.⁴⁷

Detta är Odens berättelse om hur han lärde sig runornas konst.

Jag vet, att jag hängde på det vindiga trädet nio hela nätter djupt stungen av spjut och given åt Oden, jag själv till mig själv, uppe i träd, varom ingen vet, av vad rot det runnit upp⁴⁸.

Denna text fortsätter vidare med flera strofer till exempel strof 142

Runor skall du finna, rätt uttydda stavar, mycket stora stavar, som skaldefadern skar och gudamakten grovo och de rådandes herre ristade.

Vet du, hur du rista skall /.../ Vet du, hur du slopa skall?⁴⁹

Nu finn det ju också en vetenskaplig forskning om varifrån runorna kommer. Inom runologin har det förekommit en debatt kring runornas ursprung. Ett flertal auktoriteter har förespråkat den "latinska tesen", det vill säga att det latinska alfabetet skulle vara förebilden för runorna.⁵⁰ Det har givits förslag på centralplatser i södra Danmark där runskriften skulle ha sitt ursprung. Den nya forskningen visar att det inte var orimligt att nordbor kom i kontakt med de romerska legionerna och Mithraskulten som kan ha fört med sig kunskaper om skrift till området. Det finns indicier både i det arkeologiska, språkvetenskapliga och runologiska materialet för att romare kan ha influerat den skandinaviska kulturen under senromersk järnålder och folkvandringstid. En sannolik plats för dessa möten är Limes.⁵¹

Det var nog ganska många vikingar som kände till runskriften. Redan på vikingatiden fanns det graffiti, det finns på ett fåtal platser i Medelhavsområdet. I moskén Hagia Sofia i Istanbul finns flera inskrifter. På ett stort stenlejon som tidigare stod i Atens hamn Pireus men som idag finns i Venedig fanns tidigare en stor ristning. I Historiska museets entré finns en gipsavgjutning av lejonet där man kan se resterna av ristningen.⁵²

⁴⁶ Maria Åhlén. 1996 Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 27

⁴⁷ Eddan Hávamál strof 111

⁴⁸ Eddan; Hávamál strof 138

⁴⁹ Eddan; Hávamál strof 144

⁵⁰ Kaliff Anders & Sundqvist Olof: 2004 Oden och Mithraskulten sidan 40

⁵¹ Kaliff Anders Sundqvist Olof: 2004

⁵² Historiska museets information

8 Bildstenar

Jag har funnit ett antal runstenar som har bilder med figurer och ringar tillsammans. Jag visar nedan några exempel och försöker tolka bilderna på mitt eget sätt men naturligtvis får jag använda mig av vedertagen forskning på området också.

Det är olika bildstenar som visar människor med olika typer av ringar. Den första stenen är Tängelgårdastenen. I mitten sektionen av stenen ser man människor som rör sig mot en person med ringarna burna över huvudet. Först i raden sitter en person till häst som jag tolkar som tänkbar kvinna. Jag får en känsla av en religiös procession. Där en tänkbar kultfunktionär väntar på något eller talar till de samlade. Denna någon står också på något kan vara en sten eller något annat.

Denna person höjer sina händer mot processionen. Den här bildframställningen är troligen från 700- 800 talet. Det kan vara möjligt vikingareligions motiv på denna sten.

Den andra bildstenen är hämtad från en bildsten från nordporten i Fardhems kyrka. Där sitter det en trolig man på en häst och han har två ringar, en i varje hand. Denna bildsten finns på en kyrka och bilden på ryttarens utseende tolkas som modärnare troligt 1100 – tal.

Den tredje bildstenen är Hunningestenen som är en mycket stor bildsten som är närmare tre meter hög.

8:1 Tängelgårdastenen

Modellen på stenen kan dateras från 700 – 1100 enligt Lindqvist⁵³. Denna sten kallas Tängelgårdastenen och återfanns i Lärbro socken och anses vara från 700 -800 talet. Den nuvarande höjden är ca 207 cm. Man kan se en position av människor i mitten på bildstenen som bär på stora ringar i händerna även personen till häst har en stor ring i som det ser ut vänster hand. Det syns flera ringar mellan människorna också. Processionen ser ut att möta någon, möjligen en kultfunktionär som man skall ge en ed till. Överst visas en strid. Män slåss med vapen och över striden svävar fåglar. Längst ner till höger i bilden ser man en död krigare på marken. I nästa bild ser man ett begravningsfölje, männen bär svärderna med spetsen nedåt i sorg och respekt.⁵⁴ Den döde krigaren ligger på hästen. Sedan blir det gladare och i nästa bild ser vi den dödes intåg i Odens sal Valhall.

Männen bär segerns och ärans ringar i händerna och de möts av en kvinna med en dryckesbägare i handen. Längst ner finns en bild av ett skepp. Antingen visas resan till dödsriket eller en tillvaro till sjöss efter döden.

⁵³ Lindqvist Sune: 1941 - 42 Sammanfattning av bildstenarnas uppdelning, Gotlands Bildstein I och II
⁵⁴ Bildstenar Nylén – Lamm: 2003 66

8:2 Fardhems kyrka

Fotograf: G Gådefors

Detta är en del av en bildsten från den norra porten i Fardhems kyrka på Gotland. Bilden är troligen från 1100-talet och visar en ryttare med två stora ringar, en i varje hand, kan det vara en typ av segergest eller edgivelse av något slag?

8:3 Hunningestenen

På Hunningestenen övre del ser man en människa på väg upp på sin häst med en ring i sin hand. Stenens datering är ca 700 -800 tal. Stenen är ca 295 cm hög och hittades av en bonde när han plöjde sin åker. På bildstenar från 700-talet och senare förekommer allt som oftast en ryttare så även på denna sten. Men här ses även en människa med en ring i sin högra hand. Det syns även figurer som har både svärd och sköld⁵⁵. Symboliserar denna bildsekvens en fest eller en hyllning till gudarna? Vad har ringen för betydelse? Är det en ärans ring? Bildserien som kommer under är ett skepp med krigare. Är de på väg mot Valhall?

9 Bronsfigur

Fotograf: G Gådefors

Bronsfigur med ring i handen, från Daugmale i Lettland.

Bilden är hämtad ur Brink, Forsaringen – nordens äldsta lagbud sidan 44

Stefan Brink⁵⁶ påvisar ett intressant fornfynd som hittades vid utgrävningar vid fornborgen

Daugmale i Lettland. Fyndet visar sig vara bronsfigur av vikingatyp som bär på en stor ring. Vad skulle denna figur göra med ringen? I vilket sammanhang kom figuren till sin rätt?

Är det Tor som är ute och går? Kläderna tyder på att det är en viking. Det ser också ut som manen har skägg, och ett föremål vid sin högra sida som kan vara ett svärd eller en hammare vilket kan tyda på att det är Tor som bär ringen.

10 Bilden av Tor

I de myter som Snorre Sturlasson förmedlat till oss är Tor utan tvekan den gud som framträder med de tydligaste dragen. Han beskrivs som rödskäggig och levnadsglad, beväpnad med sin hammare Mjölner, sina hjärnhandskar och sitt styrkebälte, Meginjord. Tor är den av gudarna som aldrig rider, kanske är han för tung för hästarna. Tor⁵⁷ är gift med den vackra Sif, hon med gyllene håret. Sifs släkt är okänd. Tors son heter Loridi och ansåg vara väldigt lik sin far. De bor på gården Trudvång ("kraftens ängder")⁵⁸. Av alla gudar ter sig Tor som den mest typiske hjälten, okuvligt fylld av kraft och livslust sätter han sin tillit till sin starka arm och sina enkla vapen⁵⁹. Tor är jättarnas stora skräck. Tor far över himlen i sin vagn dragen av sina bockar Tandgnissle och Tandglese. Tor har en tjänare som är dvärg och kallas Tjalve.

10:1 Torskulten

Kulten av Tor, där tyngdpunkten är lagd på ättens och samhällets kontinuitet mer än på en personlig odödlighet i den andra världen. En mans hjältedåd vinner ryktbarhet och hans ädla egenskaper går i arv till hans efterkommande. Sådan är den ädlaste formen av odödlighet. De höga gudarna själva kunde inte nå något högre⁶⁰. Tors kult levde länge kvar i Västeuropa, på 1000-talet dyrkades han ännu ivrigt av vikingarna. En bild av guden med hammaren sägs ha stått i många tempel i slutet på hednatiden. Adam av Bremen ger stöd åt de Isländska sagornas vittnesbörd när han berättar att Tors bild stod i hednatemplet i Uppsala på 1000-talet och att guden höll en hammare/spira i handen⁶¹. I Tors tempel skall alltid en eld brinna. Tor anses vara böndernas beskyddare och han identifieras med åskan och som åsk- och fruktbarhets gud. Det finns en dualism i att vara både åskgud och fruktbarhetsgud. Med åskan kommer regnet som ger jorden och grödan den livgivande fukten. Men åskan kan också vara skrämmande då den dundrar över himlen och ibland slår ner i ett träd. Tor tillskrivs ofta trädet Eken som kultträd men i södra norrland växer ingen ek så Linden eller Rönnen tar ekens plats som kultträd. Eken är ett mycket stort träd vilket gör att åskan ofta slår ner just i ekar.

⁵⁷ Helge Ljungberg: 1947 Tor, undersökningar i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria.

⁵⁸ Ohlmark Åke: 1995 Fornnordiskt lexikon.

⁵⁹ Davidsson Ellis HR: 2004 Nordens gudar och myter, 73, Ljungberg Helge 1947 Tor 11

⁶⁰ Davidsson Ellis HR: 2004

⁶¹ av Bremen Adam:1984 Historien om Hamburgerstiftet och dess biskopar

11 Diskussionstankar

Mitt syfte med denna uppsats är att ta reda på om Häckelsängsringen verkligen är från vikingatiden samt om den har haft en eds-, rit- eller kultfunktion? Finns det någon vikingatida kult i området som kan komma i fråga när det gäller denna "mystiska ring"? Kan jag svara på mina frågor? Ja, jag tycker det genom mina studier har jag hittat en del av svaren i alla fall.

Jag har valt amulett-, kult-, och ritringar ur ett östnordiskt perspektiv när jag började studera dessa ringar. Jag har sökt run- och bildstenar i Finland, det finns inga kända, inte som jag hittade i alla fall. Från de baltiska länderna är det Lettland som har fornborgen Daugmale och där har arkeologer grävt fram den lilla bronsstatyetten som jag tycker liknar Tor i den bildbeskrivning som ges av honom, och figuren bär på en ring. Är det en Torsring? Häckelsängsringen påträffades i Hamråde socken som ligger i nordöstra delen av Gästrikland. Så mitt val av en geografisk avgränsning känns inte helt fel.

Kan Häckelsängsringen vara en typ av amuletring eller kult ring som man hängde upp olika föremål i/på beroende på i vilket sammanhang man använde den? Den har en krok som har ett hål som det går att fästa saker i. Skulle man fästa saker där skulle de hänga fritt om man bär ringen framför sig. Den lilla ring som nu är fastsatt på den stora ringen av tidigare forskare/konservator skulle kunna fästas i det lilla hålet i kroken. Liksom annat material såsom fiskkrokar som funnits i andra sammanhang när det gäller amuletringfynd från den här tiden. Den trasiga kroken kan mycket väl ha haft ett hål i sig och blivit försvagad tills den till sist gick sönder.

När Häckelsängsringen gick sönder så valde man att begrava ringen tillsammans med hammaren och eventuellt fler saker som hörde samman med ringen. När man x-antal år senare hittade ringen låg det en hammare inuti ringen och detta skulle kunna tolkas som en Tors hammare och ett fullbordande av fulländat kretslopp som inkluderar och förenar tillvarons alla möjligheter. Själens, vilken härstammar från den andliga verkligheten och inte den materiella, förstörs inte när människans kropp dör. Själens är förbunden med kroppen under människans jordeliv på samma sätt som ljuset reflekteras i en spegel. Skulle spegeln förstöras, så fortsätter ändå ljuset att lysa.

Arkeolog Hanna Rydh tolkade krokarna som att de möts och bildar par som går över låsanordningen. Jag har tittat på krokparen, om jag tolkar dem som att de går ifrån varandra, krokryggarna möts i stället, då blir de också jämna par. Då är låsanordningen utanför så att säga. Alltså ryggarna på krokarna möter varandra. Det nedersta krokparet mitt emot låsanordningen visar ett mönster som kan tyda på ett vikingaskepp (se bild nedan). Den trasiga kroken ser ut att ha ett sådant mönster fast inte lika tydligt, däremot kan jag inte se något sådant mönster vid kroken med hålet. Det är inte bara att krokparet är uppbyggda så att det ser ut som små vikingaskepp. Det är emellan krokarna också tillhamrat på något sätt eller bearbetad in mot ringens mitt, den yttre delen av ringkanten ser "normal ut", det har inte bara blivit så. Ringen är upparbetad på de ställena. För på baksidan syns inga vikingaskepp, och de

borde det göra om det "bara" blivit till när man böjde krokarna. Museichefen Lars Sjösvärd gav ett förslag om att man kanske hade en form av tång eller en annan form av gripverktyg som man hade och höll ringen med när man arbetade med den. Idén är utmärkt men då borde det vara samma typ av mönster på baksidan också men baksidan är slät medan framsidan är mjukt sluttande in mot ringens centrum. Mönstret känns tydligt med fingret, och syns tydligt på bild. Däremot finns på ringens baksida små gropar som passar till fingrar eller en ställning strax under kroken med hålet och på motsatt sida där den trasiga kroken finns.

Någonting som slår mig är att ringen och hammaren hittades alldeles i närheten av en plats som på tidiga kartor kallas Lundåker. I området Lundåker finns det också en stenlagd cirkel som är ca 7 m i diameter. Kan då denna stencirkel vara en tingsring från vikingatiden och Häckelsängsringen ha haft en funktion på tinget? När jag tittar på en karta över området så är det endast några hundra meter mellan ringfyndplatsen och den eventuella tingscirkeln i sten. Det finns mer spännande saker inom låt oss säga ca 1 mils radie. Intill Vijbyn finns ett område som i museets fornfynsregister kallas reliklund som är 25 x 25 m. Där finns det än i dag mycket gamla lindar och en delvis stelbelagd stig. Tyvärr är också många stenar bortforslade och använda i andra sammanhang. Söder om Häckelsäng ligger Nöttesvearna en plats som man under vikingatiden använde för signaleldar, men där finns också planterad hassel, den växer i rader så den är medvetet planterad där. Stavar av hassel hade en viktig funktion i olika tings sammanhang under vikingatiden. Hasselstavar sattes ned i marken och bands samman med fridsband och innanför dessa rådde vapenlöshet och tingsfrid. När hasselstängerna rivs ned blir det stort larm på tinget sägs det i Egils saga. Man har alltså brutit en "helig ed" genom att skada stängerna. Hade hasselodlingen på Nöttesvearna något att göra med den eventuella tingscirkel som finns i bygden? Det finns också en källa som idag kallas Heliga trefaldighets källa.

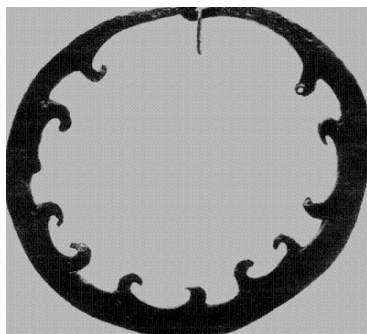
Var det en form av offerkälla på vikingatiden? Man har gjort egna efterforskningar i bygden om Häckelsängsringen och närmiljön och man har fått fram olika berättelser som är nedskrivna i en liten skrift som kallas Aftonstjärnan. Där i sägs att källans vatten användes till att bota sjuka med, ända in i vår tid (sent 60- tal). I Aftonstjärnan finns berättelser om källan och när man hämtade vatten till sjuka fick man inte prata på hela tiden man var vid källan. Varför sägs inte. Denna vattenkälla varken fryser under vintern eller torkar ut under sommaren.

Man har gjort arkeologiska utgrävningar runt om i Gästrikland och där funnit mängder med järnföremål från en mycket lång tidsperiod som sträcker sig så långt tillbaka som till Kristi födelse. Järnframställningen visar på mycket hög kvalitet. Kan det vara så att de som framställde Häckelsängsringen ansåg sitt järn så dyrbart och värdefullt att det kunde mäta sig med guld eller silver?

Att tolka ringens utseende är inte lätt. Det finns inga liknande föremål att jämföra med förutom olika former av amulettringar som också har små miniatyrföremål.

Arkeolog Hanna Rydh tolkade ringens insidas krokarna som eldstål. När jag samtalade med Arkeolog Katarina Eriksson på Länsmuseum tyckte hon att eldstålsteorin var för enkel.

När man slog gnistor mot de spetsövala eldslagningsstenarna använde man ofta en kniv eller annat vasst föremål⁶². På vikingatiden var eldstålen böjda. Man slog då mot ett stycke flinta. Då blev det gnistor som man fångade upp med en bit fnöske. Fnöske är mjukt som sammet och görs av en svamp som växer på träd. När fnösket började glöda lade man det i t.ex. torrt gräs för att det skulle börja brinna. Ett eldstål hade man i handen. Häckelsängsringen kan man inte ha i handen för att slå eld med (se bilden nedan).

Men om krokarna skall symbolisera eldstål så känns det inte riktigt rätt. Men å andra sidan kanske man skall se Häckelsängsringens krokarna bara som ren symbolik och inte som ett verktyg att slå eld ifrån. I Tors tempel skall en eld alltid brinna. Kan det vara därifrån tanken om eldstål först kommer? Om det har funnits en Torskult i området, som det mesta faktiskt tyder på. Då är det kanske en Torsring med en massa symboler som kan förknippas med Tor både som åskgud och som fruktbarhetsgud och som har elden som en symbol.

H Ljungberg gör en jämförelse med Tor och "andra åskgudar" där åskguden också kan symbolisera en solgud. Kan då Tor också vara en solgud? Skulle då symbolerna på ringens insida kunna vara inåtvända solstrålar? När jag bara tittar på ringen så är inte tanken helt fel, men när jag studerar den närmare och finner ett vikingaskepp så lämnar jag solstråle idén för gott.

I Hamrångeboken tar författaren upp att en Torskult skulle ha funnits i området vilket jag finner mycket sannolikt med tanke på en del ortsnamn och en hel del platser som kan härledas till vikingatiden och det samhällssystem som är känt från den tiden. Vikingaskeppet som jag ser på ringen är kanske inte så långsökt ändå om man betänker att Häckelsäng låg under vikingatiden vid kusten, må vara väldigt skyddad i sin vik men vattnet gick långt in i viken. Vikingaskeppets utseende är snarlikt de skepp som finns på bildstenar främst då Tängelgårdastenen. Hade man när man skapade Häckelsängsringen en dubbelbottnad tanke att krokarna skulle kunna symbolisera olika saker beroende på när och hur man använde eller brukade ringen. Det kanske skulle vara otydligt för då fick den ett bredare användningsområde. Om man nu använde ringen i kult- eller rit sammanhang. För en amulettring det är det helt säkert eftersom det fanns flera små föremål till ringen från början men som kommit bort genom åren. Ringen har gått att öppna från början, varför? Pietroassa ringen går också att öppna, medan de andra ringarna som jag har tagit upp här är alla slutna. Vad var tanken med att kunna öppna ringen? Det finns inga nöt- eller slitmärken som tyder på att ringen har hängt i eller på något. Däremot kan den ha legat på en

⁶² Se lilla bilden

ställning, där stämmer groparna på ringens baksida in. Om man lutar ringen ca 30 grader mot sig när ringen ligger ned så syns vikingaskeppet tydligt.

Om jag gör en jämförelse med hur Forsaringen och Mariaringen från Delsbo ser ut och Häckelsängsringen så är samtliga gjorda av järn. Forsaringen är med hjälp av sina runor daterad till ca 800 – talet. Mariaringen är daterad till 1200-talet.

Forsaringen har också på ringens insida små "saker" till exempel en upphöjning i ringens nedre kant på den högsta punkten på upphöjningen finns en "figur" som ser ut som en hammare. Kan det vara en Torshammare? Men det ser också ut som ett eldstål. De båda "krusidullerna" också de på ringens insida kan också tolkas som eldstål. Mariaringen har det som utmärker dörringar, de små drakhuvudena. Varken Mariaringen eller Forsaringen är inga tydliga amulettringar då man inte har funnit vare sig små föremål tillsammans med ringarna eller att ringarna visar upp möjligheter att fasta saker i såsom Häckelsängsringen har sin krok med hål. Jag kan inte datera Häckelsängsringen likt Forsaringen men jag tror ändå att den kan ligga i tidig vikingatid vilket också Forsaringen gör. Mariaringen är av senare datum. Här får jag förlita mig på att Länsmuseum kommer att göra en större undersökning av ringens ålder och varifrån järnet kan tänkas komma.

Vad jag ser är när det gäller ringar är att jag kan dela upp dem i olika områden. Ett är dörr ringar av kultisk karaktär. Ringar som har suttit på en dörr till en tänkbar kultbyggnad. Där kan jag stoppa in Uppåkra ringen och Mariaringen från Delsbo, Forsaringen, ja, kanske.

Nästa kategori blir eldstålsringar. Ringar som har "figurer" eller upphöjningar som kan tolkas som eldstål. Här kan Forsaringen och Häckelsängsringen höra hemma samt ringarna som hittades i Borg.

Och den sista kategorin blir okända kultringar och dit hör Pietroassa ringen, Forsaringen och Häckelsängsringen men även ringarna från Borg platsar här. Figurinen som bär sin ring hör nog också hemma i denna typ av kategori tycker jag. De här ringarna är tillverkade för ett specifikt ändamål som vi idag inte känner till, vi kan bara ana något. Kanske är det en speciell kult som behöver ringar. De flesta av ringarna som jag har tagit upp är slutna utom Pietroassa ringen och Häckelsängsringen som en gång har gått att öppna.

Kan Häckelsängsringen vara en markör i religionens utövande? Ja, det kan den men jag vet inte hur eller på vilket sätt. Men den kan vara en sorts vägvisare av något slag tror jag. Den vikingatida religionen var trostolerant men kult exklusiv vilket innebar tro vad du vill men blota måste du göra. Kulten var mycket viktig och där verkar Häckelsängsringen ha en viktig funktion.

I Egils saga beskrivs att Egil får en ring som belöning för väl utfört uppdrag. Någon belöningsring är det inte fråga om här anser jag.

Jag ger Häckelsängsringen en särställning bland de ringar som jag studerat främst på grund av sitt udda utseende. Men också för den miljö där den har används, det vikingatida Gästrikland.

12 Sammanfattning

Min sammanfattning av denna uppsats blir att titta på vad de skriftliga ger samt var de arkeologiska fynden säger. De skriftliga källorna talar om att man använder ringar på tinget, goden skall bära ringen på sin arm när han kallar vittnen. Oden läger ed på sin ring. Oden sänder även sin ring till dödsriket när hans son Balder dör.

Mästersmeden Volund smider ringar till sin hustru.

Som jag ser det går det att göra någon slags kategorisering av de ringar jag har tagit upp enligt följande.

En är dörr ringar av kultisk karaktär. Där kan jag infoga Uppåkra ringen och Mariaringen från Delsbo, Forsaringen, ja, kanske men med viss osäkerhet.

Nästa kategori blir eldstålsringar Här kan Forsaringen och Häckelsängsringen höra hemma samt ringarna som hittades i Borg.

Och den sista kategorin blir okända kultringar och dit hör Pietroassa ringen, Forsaringen och Häckelsängsringen men även ringarna från Borg platsar även här. Somliga av ringarna går att öppna medan andra är slutna.

Det som skiljer Häckelsängsringen från de andra ringarna är dels det lilla skeppet som finns på den samt dessa krokar som inte helt går att förklara. Vad skeppet står för vet jag inte men vattnet gick långt in i viken på vikingatiden så det kanske har sin plats på ringen just därför.

Något viktigt som jag upptäckte var att religionshistoriker och arkeologer inte använde samma term för samma föremål. Religionshistorikern sa om mycket stora ringar edsringar medan arkeologerna talade om amulettringar. Detta orsakade mig vissa problem innan jag upptäckte "felet".

13 Vidare forskning

Det finns väldigt mycket som det går att forska vidare om när det gäller Häckelsängsringen. Läns museet har lovat att göra en stor undersökning av ringen. Både genom att försöka ta reda på hur gammal den är och varifrån järnet kommer. Utifrån de resultaten skulle jag vilja forska vidare om ringen grundhistoria. Jag skulle också vilja veta mer om smedens funktion under vikingatiden. När jag läst i litteraturen så framstår smeden som någon sorts gränsöverskridare, och de skickliga smederna verkar också vara dvärgar och som sådan har de magiska förmågor som Gudarna vill åt på ett eller annat sätt.

Jag blev också uppmärksam på något som heter Ourobors symbolik där drakar biter sig själva i stjärten och bildar en cirkel/ring. Denna symbolik/teknik är äldre än järnålder men återkommer under olika former genom tiderna. Har denna symbolik en historia som kan leda till min forskning om olika ringar i vikingatiden och dess religion? Kan det ha något att göra med om ringen är öppen eller sluten??? Här finns många frågor som söker svar.

14 Litteratur och referenslista

Alving Hjalmar: (1938) 1986, a *Egil Skallagrimssons Saga*. Finngraf AB, Södertälje

Alving Hjalmar: (1938) 1986, b *Torstein Oxefot*. Finngraf AB, Södertälje

Av Bremen Adam: 1984 *Historien om Hamburgerstiftet och dess biskopar*, Översatt av Svenberg Emanuel. Proprius Förlaget Stockholm

Bellander Erik: 1938 *Gästriklands kulturhistoriska förenings meddelande*.

Brate Erik: 2001 *Eddan, de nordiska guda – och hjältesångerna*. Klassiker förlaget Media Print Uddevalla AB

Brink Stefan: 1994 *Hälsinglands äldre bebyggelsenamn. Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 27* Linköping 1995

Brink Stefan: 1996 *Forsaringen – Nordens äldsta lagbud*. Det Humanistiske Fakultets Reproduktionsavdelning Aarhus Universitet.

Budtz Palle: 1994 *Vägvisare till forntiden i Gästrikland*. Trycksam AB, Gävle

- Collinder Björn: 1970 *Snorres Edda*. Bohusläningen AB Uddevalla
- Davidson Ellis H R: 2004 *Nordens gudar och myter*. Bokförlaget Prisma. Stockholm
- De Vriis Jan: 1956 *Altgermanische Religionsgeschichte*. München
- Grenholm Gunvor: 1977 *Den svenska historien, från stenålder till vikingatid*. Albert Bonniers Förlag Stockholm
- Hedblom Folke: 1957 – 58 *Gästriklands äldre bebyggelsenamn*. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB Uppsala
- Holmstedt Anders: 1988 *Runstenar och runskrifter i Gävleborgs län*. Hudiksvall. (Hälsinglands Museum.)
- Hultgård Anders: 1996 Religion från stenålder till medeltid. Skrifter nr 19. *Fornskandinavisk kult – finns det skriftliga källor*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar Linköping.
- Jansson Sven B F: 1979 *Isländsk – Svensk ordbok*. AB Rabén & Sjögren Bokförlag Göteborg
- Jennbert Kristina: (red) 2002 *Plats och praxis, studie av nordisk förkristen ritual*.
- Johansson Karl G och Malm Mats: 1997 *Snorres Edda*. Fabel Bokförlag, Stockholm
- Kabell Aage: 1975 *Baugi und der Ringeid*. C.W.K. Gleerups Förlag.
- Kaliff Anders och Sundqvist Olof: 2004 *Oden och Mithraskulten*, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University Uppsala
- Lindqvist Sune: 1941 - 42 *Sammanfattning av bildstenarnas uppdelning, Gotlands Bildstein I och II Stockholm*
- Ljungberg Helge: 1947 *Tor, undersökningar i indoeuropeisk och nordisk religionshistoria*. Uppsala Universitets årsskrift 1947:9
- Loewe R: 1930 *Zeitschrift für deutsches Altertum, 67. Die Inschrift des Goldrings von Pietroassa*
- Meissner Rudolf : 1929 *Zeitschrift für deutsches Altertum, 66. Die Inschrift des Bukaresting*
- Nielsen Ann-Lili: 1996 *Religion från stenålder till medeltid*. Skrifter nr 19. *Hedniskakult och offerhandlingar i Borg* Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar Linköping
- Njals saga*: 1991 Översättning Ingegerd Fries Förlaget AB Wiken, Höganäs
- Nylén Erik & Lamm Jan Peder: 2003 *Bildstenar* Barry press förlag, Värnamo
- Näsström Britt-Marie: 2002 *Fornskandinavisk religion*. Studentlitteratur, Lund
- Ohlmark Åke: (1983) 1995 *Fornnordiskt lexikon* Fingraf AB, Södertälje
- Olafsson Olafur: 1970 *Eidstafur heidinna manna*. Reykjavik
- Rask Lars: 1990 *Runläseboken* Gummessons Tryckeri AB, Falköping

Rosborn Sven: 2004 *Den skånska historien vikingarna*. Wallin & Dalholm Boktryckeri AB

Rydh Hanna: 1920 Den arkeologiska rapporten om ringen om *Den magiska ringen från Häckelsång*.

Sturlason Snorre: 2003 *Snorres Edda* Original på CD-R

Sundqvist Olof: 2000 *Freyr's offspring, rulers and religion in ancient Svea society*. The Department of Theology. Uppsala University Uppsala

Swartling Ingrid: 1979 (Red) Kilström B I *Hälsinglands kyrkor V, Delsbo kyrka Strängnäs* Tryckeri AB.

Von Johannes Hoops: 1986 *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*

Åhlén Marit: 1995 *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 27* Linköping 1994

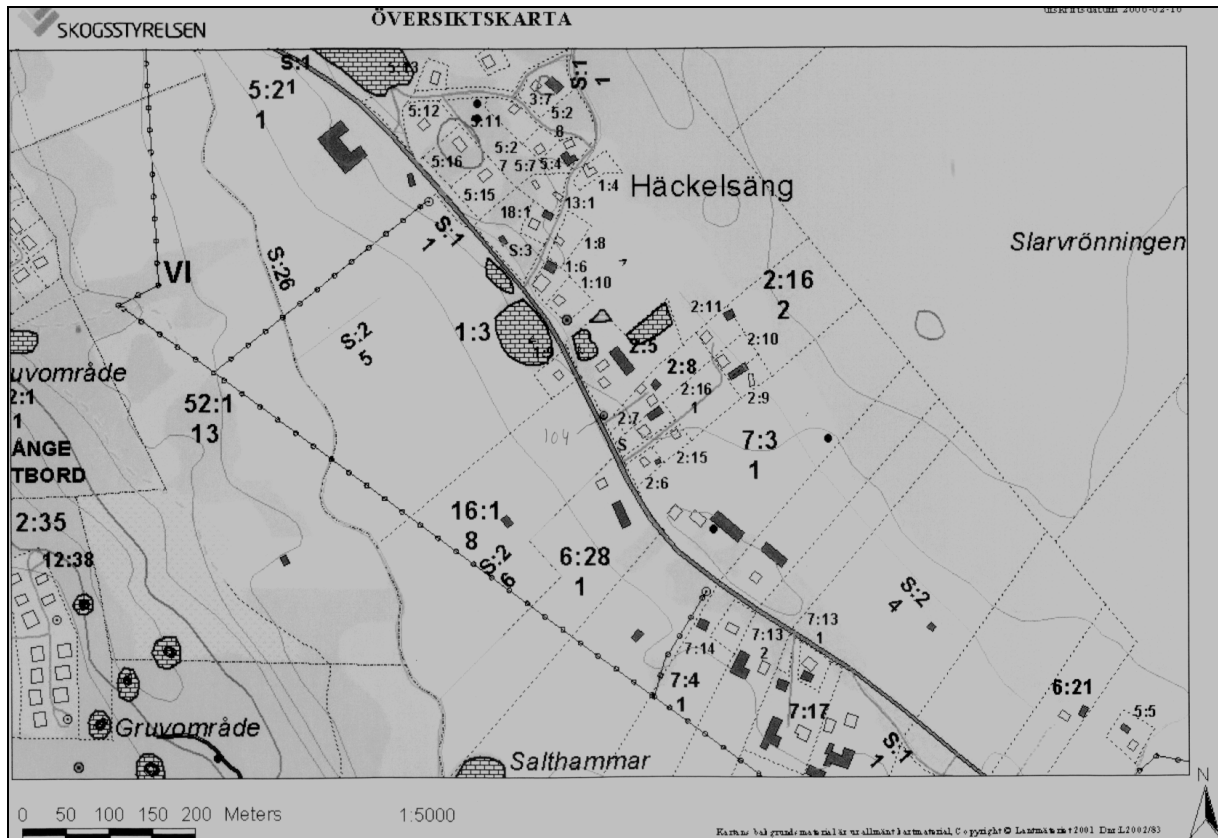
14:1 Källor on line

<http://www.alvlanmus.se/verksam/forskol/Bo/jarnolder/Sakord/eldstol.htm> åtkomst 2006 02 14

<http://runeberg.org/nfbd/0291.html> åtkomst 2005 03 16

<http://runeberg.org/nfcg/0697.html> åtkomst 2006 04 26

Bilaga 1

Kartan är hämtad från läns museets arkiv. Detta är en karta över Häckelsäng. Vid markeringen 104 hittades Häckelsängsringen samt en hammare i järn. Ca 200 meter därifrån hittades även ett svärd av järn.

Bilaga 2

Brandgravar med gravgåvor

Gravskicket under järnålder dominerades av brandgravskick, där den döde kremerades på ett bål. Under vissa korta perioder och i vissa delar av Sverige förekom dock att personer skelettbegravdes (ska inte sammanblandas med kristna gravar). Med sig i graven fick den döde gravgåvor av olika slag. Det kunde vara smycken, vapen, mat, husdjur som t.ex. hund, häst, höns och rovfåglar.

Gravbål

Av det som blev kvar efter gravbålet uppfördes ett monument. Vilket kunde vara på samma plats där själva kremeringen skett eller också samlade man ihop resterna av gravbålet och förde det till en annan plats. Graven byggdes upp av sten och jord.

Avgränsades med sten

För att avgränsa graven lades en kant med stenar runt graven (kantkedja). Mängden sten och jord varierar kraftigt beroende på när under järnåldern graven är anlagd. Även formen och storleken varierar. Från äldre järnålder gjorde man små låga gravar, vilka innehåller mycket sten. Vanliga former på gravar från denna tid är rund, oval, kvadratisk och trekantiga.

Gravgåvor

Gravar från yngre järnålder innehåller ofta fler gravgåvor och är större och högre. Gravformen är vanligen rund, men det förekommer även kvadratiske, och gravar som har formen av en båt. Gravarna från denna tid är uppbyggda av mer jord än gravarna från äldre järnålder.

Rika fick större gravar

Storleken på graven och gravgåvorna varierar kraftigt beroende på om det var en rik eller fattig person som begravts. Om det var en man eller kvinna som dött spelade däremot inte någon roll. Däremot skiljer sig typen av gravgåvor mellan mans- och kvinnogravar. Män har fått med sig vapen och hästar och kvinnorna smycken.

Mat till nästa liv

Anledningen till att den döde fått med sig mat och föremål i graven är att man trodde att den döde behövdes dessa saker i nästa liv.

Kristna gravar

Under slutet av järnåldern dvs. under vikingatid dyker det upp skelettbegravningar på gravfälten. Dessa gravar saknar ofta helt någon typ av gravöverbyggnad och den döde har som regel inte fått med sig några gravgåvor. På sin höjd kan det finnas i graven enstaka smycken eller en kniv som suttit på den dödes kläder. Dessa gravar är de första kristna gravarna i Sverige. Man ansåg att man inte behövde mat och redskap efter döden. Det är även under denna tid som flertalet av alla runstenar restes. Runstenen var en kristen symbol, vilken restes för att visa att vi har tagit emot den nya tron, kristendomen⁶³

⁶³ Budtz Palle Forntiden i Gästrikland.

Bilaga 3

Snorre Sturlasson⁶⁴född ca 1178, död 23 september 1241 (mördad), isländsk hövding, författare och skald.

Snorre var två gånger lagman på det isländska Alltinget, en mycket förnäm position i dåtidens isländska samhälle. Han var mycket inblandad i sin samtids politik och dödades på grund av sitt stöd för ett uppror mot den norske kungen Håkon Håkonsson.

Snorre seglar sommaren år 1218 från Island till Norge. Där gästar han först Skule Jarl över vintern, och besöker sommaren därpå (år 1219) lagman Eskil Magnusson (Bjälboätten) och hans fru Kristina Nilsson i Skara. Makarna är båda släkt med kungaätterna, och ger Snorre god inblick i Svearikets historia, särskilt som Eskil just då skriver ihop Västgötalagen.

Snorre antecknar allt, och får troféer med sig hem. En gåva är baneret som kung Erik Knutsson av Sverige fört i slaget på Gestilren år 1210, vilket förvarades hos Eskil Magnusson i Skara, som år 1219 överlämnade det som hedersgåva till den gästade Snorre.

Genom att Snorre faktiskt besökt Sverige och allmänt anses vara en relativt god historiker och källkritiker, kan hans uppgifter anses vara förhållandevis goda. Detta är viktigt eftersom Snorre visserligen aldrig skrev direkt i avsikt att dokumentera svensk historia men ändå gjorde detta inom ramen för den norska, och hans verk är därmed bland de äldsta överlevande dokumenten om Sveriges äldsta historia.

Bilaga 4 Karta 2

Glöm ej att ta med denna karta.

⁶⁴ Den svenska historien, från stenålder till vikingatid 182